

İnsan Hakları Temelinde Kentli Haklarına İlişkin Uluslararası Çalışmaların Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Sözleşmeleriyle İlişkisi

Çiğdem TUĞAÇ*

Öz: Kentli hakları ve iklim eylemi farklı ulusal ve uluslararası kuruluşlarca seslendirilen, akademi dünyası tarafından irdelenen, sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına konu olan ve uluslararası sözleşmelerde, kimi ülkelerin anayasa ve yasalarında yer alan, önemli ve insan haklarıyla doğrudan ilişkili konulardır. İnsan hakları temelinde kentli haklarının sağlanmasına ve iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarının engellenmesine yönelik çalışmaların kapsamlarının birbirleriyle ilişkisinin gösterilmesi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında iklim değişikliği kavramının, insan ve kentli haklarının irdelemesi yapılarak, uluslararası belgeler kapsamında bu konulara yaklaşımın ne şekilde olduğu ele alınmıştır. Çalışmada iklim eylemi ile insan ve kentli haklarının gerçekleşmesine ilişkin süreçlerin birbirini besleyen ve destekleyen yapıda olduğu tespit edilerek; bu ilişkinin güçlendirilmesi için uluslararası, ulusal düzeyler ve kent düzeyinde gerçekleştirilen/gerçekleştirilmesi gereken çalışmalar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İklim değişikliği, iklim eylemi, insan hakları, kentli hakları, uluslararası hukuk.

The Relationship between International Works on Citizen Rights Based Upon Human Rights and United Nations Climate Change Agreements

Abstract: Citizen rights and climate action have been stated by national and international institutions, studied by the universities, taken place at NGOs works, and at the international conventions and at some of the countries' constitution and laws because of their direct relationship with human rights. Demonstrating the relationship between the contents of the subjects for realization of citizen rights based upon human rights and the actions related to prevent from the negative effects of climate change were the main subjects of this article. In this article, the processes of climate action, human rights and citizen rights realization were found to feed and support each other, while evaluating the international, national and city level studies which was performed or which should be done in the future.

Keywords: Climate change, climate action, human rights, citizen rights, international law.

* Dr., Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.

Makale gönderim tarihi: 11.01.2018

Makale kabul tarihi: 05.04.2018

İnsan Hakları Yılığ, Cilt 36, 2018, s.31-74

Giriş

İklim değişikliği çağımızın en önemli problemlerinden biridir ve uluslararası alanda konu hakkında pek çok bilimsel çalışma ve yoğun politik müzakereler gerçekleştirilmektedir. Konunun uluslararası gündemde önemli yer tutmasının nedeni, iklim değişikliğinden kaynaklanan olumsuz etkilerdir. Bu etkiler çevresel, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda ortaya çıkmaktadır ve ülkelerin gelişimi açısından iklim değişikliği, ulusal ve yerel düzeyde politika geliştirme süreçlerinde ele alınması kaçınılmaz bir konu başlığını oluşturmaktadır.

1992 yılında düzenlenen Birleşmiş Milletler (BM) Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın önemli çıktılarından biri, özellikle 90'lı yıllardan itibaren iklim değişikliği konusunda kamuoyunda artan farkındalık doğrultusunda Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) olmuştur. Söz konusu belge, iklim değişikliği konusunda ülkelerin politikalarını yönlendiren ve uluslararası müzakereler açısından da önemli olan temel bir belgedir. Türkiye, söz konusu sözleşmeye 2004 yılında taraf olmuştur. BMİDÇS'den sonra 1997 yılında kabul edilen Kyoto Protokolü ve 2015 yılı Aralık ayında BMİDÇS'ye taraf olan 197 ülke tarafından kabul edilen ve imzaya açılan Paris İklim Anlaşması uluslararası iklim değişikliği müzakerelerini yönlendiren diğer önemli belgelerdir. Türkiye, Kyoto Protokolüne 2009 yılında taraf olmuş, ancak sera gazı azaltımı yükümlülüğü almamıştır. Kyoto Protokolü'nün 2020 yılında geçerlilik süresinin dolmasından sonra uygulamaya geçecek olan Paris İklim Anlaşması ise Türkiye tarafından 2015 yılında kabul edilip, 2016 yılında imzalanmış olmakla birlikte henüz onaylanmamıştır. Paris İklim Anlaşması, Ocak 2018 itibariyle BMİDÇS'ye taraf olan 197 ülkenin 172'si tarafından onaylanmış durumdadır (Tuğaç, 2014: 5, 6; UNFCCC-Paris Agreement, 2015).

Söz konusu uluslararası müzakerelere, küresel ısınmaya ilişkin yapmış oldukları çalışmalarla bilimsel temel sağlayan başta Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin (IPCC-*Intergovernmental Panel on Climate Change*) ve diğer saygın bilim kuruluşlarının işaret ettiği husus, özellikle insanlar tarafından gerçekleştirilen faaliyetler sonucunda atmosfere salınan sera gazlarının iklim değişikliğine neden olduğudur. Bu nedenle günümüzde yaşanan iklim değişikliğine '*antropojenik* (insan kaynaklı) iklim değişikliği' adı verilmektedir. Anılan faaliyetlerin kaynağına bakıldığında, bunların çoğunlukla kentlerde gerçekleştirildikleri anlaşılmaktadır (IPCC WGI SPM, 2013; Tuğaç, 2017: 1).

Kentlerin insanlığın gelişimindeki yeri ve önemi tartışılmazdır. Kent, insan için en önemli yaşama ortamlarından (*habitat*) biridir. Kent ve uygarlık sözcükleri aynı kökten gelmektedir ve Lewis Mumford'un da ifade ettiği gibi "kent, bir topluluğun gücünün ve kültürünün en fazla yoğunlaştığı noktadır"

(Aktaran: Oswald ve Baccini, 2003: 11). Kentlerde uzmanlaşma ve işbölümü söz konusudur ve kentler zaman içinde büyük değişimler geçirirler. Söz konusu değişimler dönemin ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik gelişmelerine bağlı olarak gerçekleşmektedir (Öndül, 1998; Ertan, 2008a: 2; Harvey, 2013; Lefebvre, 2013: 28; Harvey, 2003: 45). Günümüzde kentlerin durumuna bakıldığında çok yüksek seviyelere gelmiş kentleşme oranı, hızlı bir nüfus artışı ve alansal yayılma (*urban sprawl*) göze çarpmaktadır. Bu durum doğal ortama ve kaynaklara olan baskıyı arttırmakta, çevrenin taşıma kapasitesinin üstünde kirletici unsurlar ortaya çıkartmakta ve gerçekleştirilen faaliyetler yönünden iklim değişikliği probleme de kaynaklık etmektedir (IPCC WGI SPM, 2013; Tuğaç, 2017: 1, 2).

Kentler hızlı bir biçimde büyürken, her geçen gün kentlinin içinde güvenle yaşayabileceği mekânlar olmaktan uzaklaşmıştır ve kentsel güvenlik sorunları söz konusudur. Kentlilik bilincinin de yeterince gelişmemiş olması, bu durumu hızlandıran temel etkenlerden biridir. Kentlilerin sorumlulukları kadar haklarından da habersiz oluşu, insanların birbirleriyle ve kentle ilişkilerini düzenleyen bir hukuki altyapının oluşturulmasını gerektirmektedir (Şentürk, 2016: 3, 33). Kentlerin kaynaklık ettiği iklim değişikliği sorunu, temelde bir insan hakları sorunudur ve bu konuda kolektif bir çabanın ortaya konulmasını gerekli kılmaktadır. Kentlerin küresel ısınmanın olumsuz etkilerine karşı dayanıklılığının (*urban resilience*) arttırılmasıyla, insan hakları ve kentli haklarının gerçekleştirilmesi için uygun ortam sağlanabileceği gibi; iklim eylemine bireysel katkıların sağlayacağı bütünlük, küresel ısınmanın daha kötü bir noktaya erişmesini de engelleyecektir. Ayrıca iklim değişikliği bir tehdit olmasının yanında, çeşitli gelişmelerin önünü açabilecek nitelikte bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Kentler, farklı sorunların ortaya çıkmasına kaynaklık ettikleri gibi çözümün de önemli bir parçasını teşkil edecek yapıdadırlar. Kentlerde düşük karbonlu ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi, iklim değişikliğine dayanıklı kentsel gelişmenin temin edilmesi, temiz enerjiye dönük yeni istihdam olanaklarının oluşturulması ve bu sayede kalkınmaya, çevreye ve toplumsal yapıya dönük avantajların sağlanması mümkündür. Bunların hayata geçirilmesi ise, insan hakları temelinde kentli haklarının gerçekleştirilmesini sağlayacaktır.

Bu esaslar doğrultusunda çalışmanın amacı, kentlilerin bilinçli olmasının, hak ve sorumlulukları konusundaki farkındalıklarının geliştirilmesinin; sadece insan ve kentli haklarının gerçekleştirilmesi bağlamında değil, aynı zamanda özellikle kent kaynaklı olarak gelişen iklim değişikliği sorununun çözümüne yönelik olarak uluslararası alanda gerçekleştirilen çalışmalara da olumlu katkı yapacağıının gösterilmesidir. Bu doğrultuda yukarıda ifade edilen BM İklim Değişikliği Sözleşmeleri ve bu kapsamda yürütülen iklim eylemine (*climate action*) yönelik faaliyetler ile insanların gönençlerinin geliştirilmesine yönelik olarak uluslararası

alandaki yürütülen insan hakları ve kentli haklarına ilişkin çalışmalar arasındaki ilişki ele alınmakta ve bu ilişkinin güçlendirilmesi doğrultusunda yapılabilecek çalışmalar değerlendirilmektedir.

Bu kapsamda makale, iklim eylemi, insan hakları ve kentli haklarına ilişkin uluslararası çalışmaların ve çeşitli kaynaklardan farklı yazarların bu kavramlar hakkındaki görüş ve tespitlerinin bir arada değerlendirildiği 4 bölüm halinde ele alınmıştır. (1) Çalışma kapsamında ilk olarak iklim değişikliği konusunun kentle ilişkisi incelenmiştir. (2) Ardından, hak kavramı uzanımında insan hakları, kent hakkı ve kentli hakkı kavramları ele alınarak; bu kavramlara ilişkin olarak gerçekleştirilen uluslararası çalışmalar, tarihsel gelişim süreci içinde değerlendirilmiştir. (3) Sonraki kısımda, uluslararası alanda yapılan çalışmalar kapsamında iklim değişikliğine ilişkin eylemler ile insan haklarının ve kentli haklarının bir arada ele alınışı incelenerek; bu kavramlar insanlık onuru, onurlu yaşam hakkı (*vida digna*) ve iklim adaleti kavramları bağlamında değerlendirilmiştir. (4) Ardından, BM İklim Değişikliği Sözleşmelerinin ve uluslararası müzakerelerin önemli prensiplerinin, insan ve kentli haklarını sağlamak doğrultusunda, kentlere ne şekilde uyarlanabileceği ele alınmıştır. Bu 4 bölümden elde edilen bulgular ise çalışmanın sonuç ve öneriler bölümünde bir arada değerlendirilmiştir.

İklim Değişikliği ve Kentler

IPCC tarafından hazırlanan Değerlendirme Raporlarıyla da ortaya konulduğu üzere iklim değişmektedir ve ortaya çıkarttığı olumsuz etkiler, bütün dünyada canlı ve cansız varlıkları tehdit eden, belli bir bölge veya ülke ile sınırlı kalmayan, sınıraşan nitelik göstermektedir. Söz konusu etkiler arasında sıcaklık artışı, aşırı hava olaylarının miktar ve sıklığında artış, ekosistem bütünlüklerinin bozulması, yağış düzeni ve su dağılımında değişiklikler yaşanması, tarımsal üretimde değişiklikler, biyoçeşitliliğin zarar görmesi, deniz seviyesinde yükselme, seller ve fırtınalar sayılabilir (IPCC WGI SPM, 2013). Ancak olumsuz etkiler bunlarla da sınırlı değildir. İklim değişikliğinin insan ve toplum üzerinde de etkileri söz konusudur. Özellikle artan sağlık sorunu riskleri, felaketler ve doğal afetler nedeniyle insanların yaşamlarını yitirmesi, su ve gıda temin güvenliklerinde azalma, güvenlik ve toplumsal bütünlüşme sorunları, alansal yayılmaya bağlı olarak afetlerin etkilerine daha fazla oranda açık hale gelen ve ileride göç ve mülteciliğe neden olacak biçimde aşırı derecede gelişen insan yerleşimleri, arazi ve mülkiyet üzerine etkiler, politik ve sosyal servisler üzerine etkiler, önemli altyapı sistemleri ve kamu servislerinin zarar görmesi, kültürel bütünlüğün yitirilmesi, ekosistem hizmetlerinde düşüş ve olumsuz etkilerin yoksullar, hassas gruplar ve bunlar gibi toplumsal grupları ilk olarak ve en fazla oranda etkilemesi gibi olumsuzluklar da bunlar arasında yer almaktadır (MRFJ-Rights for Action, 2017).

Küresel ısınma nedeniyle yaşanan bu sorunların artık insanların gündelik yaşantılarında da görülüyor hale gelmiş olması; konuyu sadece bilim insanlarının ilgi alanı olarak görülmekten çıkartmış ve sera gazı emisyonlarının en fazla miktarda üretildiği ve insan faaliyetlerinin en fazla yoğunlaştığı yerler olan kentlere odaklanılmasını gerekli kılmıştır.

Bütün dünyada kentlerin nüfusları gittikçe artmaktadır. Kent kaynaklı sera gazı emisyonları da nüfus ve faaliyet miktarındaki artışa koşut olarak yükselmektedir. Küresel gayrisafi milli hasılanın (GSMH) %80'i kentlerde üretilmektedir. Kentsel ekonomik faaliyetler, düşük gelirli ülkelerde GSMH'nin %55'ine, orta gelirli ülkelerde %73'üne ve yüksek gelirli ülkelerde %85'ine denk gelmektedir. Ekonomik güç kentlerde artıyor olsa da kentler, küresel enerji tüketiminin, doğal kaynak tüketiminin ve dünyadaki karbon salımlarının yaklaşık %75'inden sorumludur (World Watch Dünyanın Durumu 2016 Raporu, 2016: xxxi). Yüksek nüfusu ve önemli ekonomik aktiviteleri barındıran kentler, ekosistem hizmetlerine yani, ekosistemin varlığını sürdürülebilmemiz için sunduğu fayda ve ürünlere yüksek oranda bağımlıdır (Albayrak, 2012). Çevreye olan baskının azaltılamaması, iklim değişikliğine uyum ve sera gazı azaltımındaki çabaların sonuç vermemesine neden olacaktır.

Kentler gelişmenin motorudur (EEA, 2017: 6). Ancak söz konusu bu gelişimin devam etmesi, üretken kentlilerin ve sağlıklı kentsel alanların varlığına bağlıdır. Kentlerin sürdürülebilirliği açısından bütün sektörlerde materyal ve enerji akışının verimliliğinin sağlanması, kentlerde bütünleşik hava, atık ve su yönetimi sistemlerinin kurgulanması ve kentlerde açık ve yeşil alan sistemlerine yer verilmesi büyük önem taşımaktadır. Kentlerde sürdürülebilir yaşam koşullarının sağlanması demek; eğitim, sağlık, güvenlik, gıda, su, ulaşım, barınma, temiz hava ve enerji gibi imkânlara kolayca erişim demektir. Ancak böyle ideal bir koşulda kentlinin üretkenliği artacaktır. Dünün sera gazı salımına kaynaklık eden kentlerinden, yarının düşük karbonlu üretimin teşvik edildiği, yerel kaynakların etkin bir biçimde kullanıldığı, yeşil büyüme (*green growth*) yaklaşımıyla gelişen kentlerine geçiş sağlanması temel amaç olmalıdır. Ancak bu noktaya erişmede kentlilerin alışkanlıkları, bilinci ve yaşam stili de büyük önem taşımaktadır (EC EUROPA, 2017).

Sürdürülebilir nitelikte, insan hakları temelinde kentli haklarına saygılı bir kentsel ortamın sağlanmasında, iklim değişikliğinin etkilerine dayanıklı kentleşmenin sağlanması etkili olacaktır. Esasen bütün bu unsurları bir arada BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinde görmek mümkündür. 2015 yılında BM Binyıl Kalkınma Hedeflerinin yerini alan ve 17 maddeden oluşan BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin, Paris İklim Anlaşmasıyla ve Sendai Afet Riski

Azaltma Çerçevesi ile uyum içinde yoksulluğun ve açlığın yok edilmesine, kaliteli eğitim, cinsiyet eşitliği, adalet, sağlık ve refah koşullarının sağlanmasına, eşitsizliklerin azaltılmasına, iklim değişikliğiyle mücadeleye, sağlıklı suya erişim ve sürdürülebilir şehir ve topluluklar gibi konulara odaklandığı görülmektedir (surdurulebilirlikalkinma.gov.tr, 2017). Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri içinde yer alan; 13. Hedef “iklim değişikliği ve etkileri ile mücadele için acil olarak adım atmak”tır (UNESCO, 2017). Söz konusu hedef kapsamında yer alan kentlerden kaynaklanan sera gazı emisyonlarının azaltılması, iklim değişikliğine uyum ve küresel ısınma ile mücadele edilmesine yönelik tedbirler, diğer Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleriyle doğrudan ilişkili konulardır. 13. Hedefin kapsamı aynı zamanda Paris İklim Anlaşmasının içeriğine de işaret etmektedir (UN-The 2030 Agenda for Sustainable Development, 2017; sgdfund.org, 2017; UN-HABİTAT-Sustainable Urbanization in the Paris Agreement Report, 2017).

Paris İklim Anlaşması, Aralık 2015’te BMİDÇS 21. Taraflar Konferansında (COP21-*Conference of the Parties*) kabul edilen, iklim değişikliği-kent ilişkisini de kapsayan önemli bir belgedir. Paris İklim Anlaşması, insan haklarına doğrudan işaret eden ilk iklim değişikliği anlaşması olması açısından da önemlidir. Anlaşmanın Giriş kısmında iklim değişikliğinin insanlığın ortak kaygısı olmasından hareketle, iklim değişikliğine ilişkin eylemlerde “insan hakları, sağlık hakkı, yerel halklar, yerli topluluklar, göçmenler, çocuklar, engelli kişiler ve hassas durumdaki kişilerin hakları ve kalkınma hakkının yanı sıra toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınların güçlendirilmesi ve kuşaklar arası adalet ilkelerine ilişkin yükümlülöklere saygı gösterilmesi” ve bunların geliştirilmesi üzerinde durulmaktadır (Paris İklim Anlaşması, 2016: 5). Paris Anlaşmasının kabulüne ilişkin 1/CP21 nolu kararda da 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin kabulünün memnuniyetle karşılandığının ifade edilmesinin nedeni şüphesiz, kapsamı İklim Eylemi olan 13. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefine yönelik olarak yapılacak faaliyetlerin, kentlerle ilgili iyi bir biçimde ilişkilendirilebilmesinin insan hakları temelinde kentli haklarına ilişkin hedeflerin gerçekleştirilebilmesini de doğrudan etkileyecek olmasıdır (MRFCJ-Human Rights and Climate Change, 2017; Paris İklim Anlaşması, 2016: 5). Özellikle iklim değişikliğine neden olan faaliyetlerin gerçekleştirildiği kentlerde yaşayan kentlilerin söz konusu süreçlere katılmasının, iklim eylemine katkı kapsamında gerçekleştirilecek azaltım ve uyum faaliyetlerinde kilit bir role sahip olacağı vurgulanmıştır (Paris Anlaşması, 2016: 21, 22, 23; UN-HABİTAT-Sustainable Urbanization in the Paris Agreement Report, 2017).

BMİDÇS’in İklim Eylem Portalı bu amaçlar doğrultusunda kurulmuştur ve bu portalın sivil topluma yönelik grubu olan NAZCA (*Non-State Actor Zone for Climate Action*) tarafından da Paris İklim Anlaşmasının hedeflerine ulaşmasında ve ölkeler tarafından Sekretaryaya sunulan Niyet Edilen Ulusal Olarak Be-

lirlenmiş Katkılar (INDCs-*Intended Nationally Determined Contributions*) kapsamındaki taahhütlerin yerine getirebilmelerinde kentlerin ve kentlilerin önemli rol oynadığı vurgulanmıştır (NAZCA, 2017). Paris İklim Anlaşması alt çalışma grubu Lima-Paris Eylem Gündemi (LPAA) de iklim eylemi ve kent ilişkisini ve yapılması gerekenleri ortaya koyan 5 yıllık bir vizyon belgesi yayımlamıştır (LPAA, 2017).

BMİDÇS'den başlayarak Paris İklim Anlaşmasına gelene kadarki süreçte ülkeler arasında uyumsuzluklar yaşanması, iklim değişikliğinin kentle ilişkisinin kurulmasında gecikme yaşanmasına ve farklı alanlara odaklanılmasına neden olmuştur. Bu nedenle konunun hükümetler düzeyinde ele alınması mümkün olmasa da, kentlerin ve yerel yönetimlerin bir araya gelerek oluşturduğu birlikler tarafından ele alınması söz konusu olmuştur (Kuban vd., 2017). Uluslararası Yerel Çevre Girişimleri Konseyi (ICLEI), Büyük Kentler İklim Liderlik Grubu (C40), Yerel Yönetimler İklim Yol Haritası (*Local Government Climate Roadmap*), AB Belediye Başkanları Sözleşmesi (*Covenant of Mayors*) kent kaynaklı sera gazı salımını azaltmak için çaba gösteren, iklim değişikliği-kent ilişkisini konu edinen uluslararası önemli birliklerdir (ICLEI, 2017; C40, 2017). ICLEI, BMİDÇS'ye taraf ülkeleri, 16. Taraflar Konferansında (COP16) kabul edilen ve yerel yönetimlerin iklim değişikliği müzakerelerine hükümetlerle eşit statüde katılım sağlamalarının öngörüldüğü Kankun Kararlarını uygulamaya geçirmeye davet etmiştir (Kuban vd., 2017).

Sürdürülebilir ve iklim değişikliğine dayanıklı kentler bağlamında en güncel belge ise şüphesiz Kito Bildirgesi ve Yeni Kent Gündemi'dir (*New Urban Agenda*). Yeni Kent Gündemi, 17-20 Ekim 2016'da Ekvator'un Kito şehrinde gerçekleştirilen BM HABİTAT III Zirvesi sonunda kabul edilmiştir. Dokümanda kentlerde sera gazı salımına neden olan fosil yakıtların daha az tüketilmesi ve kent planlamasında ve tasarımında enerji etkinliğinin sağlandığı yaklaşımların hayata geçirilmesi üzerinde önemle durulduğu görülmektedir. Fosil yakıtlar yerine yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı teşvik edilmekte ve bu kapsamda gerekli altyapıların oluşturulması önerilmektedir (UN HABİTAT III, 2017). Konferansın ardından 2017 yılında gerçekleştirilen BM HABİTAT 2014-2019 Stratejik Planı çalışmalarında güçlü yerel yönetimlere ulaşmak doğrultusunda şimdiki ve gelecek nesiller için uygulamaya geçirilen programlara değinilerek; kentli katılımı ve kentsel yönetim, kentsel hizmetler, planlama, tasarım, kent ekonomisi, konut, Ar-Ge, kentsel dönüşüm, afet riski zararlarının azaltılması ve yasal düzenlemeler bu kapsamda ele alınacak program başlıkları olarak açıklanmıştır (UN HABİTAT-Strategic Plan, 2017).

Bu çalışmalarla benzer bir yaklaşım içerisinde 5-10 Eylül 2017 tarihleri arasında IPCC 46. Oturumunun gerçekleştirildiği Montreal kentinde hazırlıkları

devam eden IPCC 6. Değerlendirme Raporu (*AR6-Assessment Report 6*) kapsamında Şehirler ve İklim Değişikliği Bilimi Özel Raporu'nun hazırlanacağı ilan edilerek, söz konusu raporun iklim değişikliği çalışmaları açısından önemine değinilmiştir (IPCC-Cities and Climate Change Science Conference, 2017).

Görüldüğü gibi iklim değişikliğine ilişkin bütün bu uluslararası çalışmaların ortak amacı, küresel ısınmaya çözüm bulunmasıdır ve bunun için özellikle kentlere odaklanılması gerektiği hususu üzerinde yaygın bir uzlaŐı sağlanmış durumdadır (IPCC WG II SPM, 2014: 18). İklim eyleminin baŐarısı kentlerde gerçekleştirilen sera gazı azaltımı ve iklim değişikliğine uyum faaliyetlerinin baŐarısıyla orantılıdır ve bu başarıya eriŐilmesinde kentlilerin sürece katılımı bir önkoŐuldur. *Homo urbanis* (kentli insan) olma yolunda çabalarken, kentlerde gerçekleştirilen faaliyetlerin çevreye olan baskısının azaltılmasına katkı vermek ve daha sürdürülebilir kentler elde etmek doğrultusunda çaba göstermek; kentliler için yalnız bugünün değil, yarının nesilleri için de önemli bir sorumluluktur ve haktır.

İnsan Hakları ve Kentli Hakları Kavramları

Hak kavramının tarihsel gelişimi ele alındığında, tarihte bilinen ilk devletleri kuran Sümer ve Mısır medeniyetlerinin yazılı hukuk geleneğini ve adaletin yüceliğini vurgulayan bir anlayıŐa sahip olduğu görülmektedir. Antik Yunan'da sadece yetiŐkin erkeklerin oluşturduğu vatandaŐ grubuna önemli siyasal haklar sağlanmışsa da, bunlar hak kavramının ve hukukun gelişimi için önemli aŐamalar olarak ele alınmalıdır (Ertan, 2008b: 131). Hak kavramı, hukuk içinde çok farklı yorumlara konu olmuş bir kavramdır. Haklar, hukuk tarafından korunur ve bu ise bir yaptırıma bağlanmak anlamına gelmektedir. Çünkü ancak yaptırım varsa uygulamanın gerçekleşmesi mümkün olabilecektir (Tekeli, 2011: 190-191).

İnsan hakları konusu bir tartıŐma alanı olarak binlerce yıllık geçmiŐe sahip olmasına rağmen, günümüz hukuk metinlerinde ifade edilişi en fazla iki yüz yılı biraz aŐan bir dönemi kapsamaktadır (Mutlu, 2002: 34, 35). İnsan hakları, belirlenmiş bir listesi bulunan ve bu liste dışında hiçbir yeni hakkın eklenemeyeceği, sabit bir yapıya sahip değildir. Tersine insan hakları, çağın gereklerine göre yeni haklar yaratan ve mevcut insan haklarının da içeriklerinde deđiŐim getiren, dinamik bir yapıya sahiptir ve bu haklar ulusal ve uluslararası alanda da kabul gördüğü üzere, hiçbir idare tarafından engellenemez niteliktedir (Ertan, 2008b: 125; kmen, 2013: 26). Yaygın olarak pozitif hukukta insan hakları 3 dönem halinde değerlendirilmektedir:

- Birinci kuşak haklar: Kişinin hürriyetini ve güvenliğini güvenceye alan ve kiŐiyi devlet yönetimine katma amacı taşıyan kişisel ve siyasal haklardır. Fran-

sız İhtilali ile yaygınlaşan mülkiyet hakkı, yaşama hakkı, kişi güvenliği, düşünce özgürlükleri gibi hak ve özgürlükler birinci kuşak haklar kapsamında kabul edilmişlerdir.

• İkinci kuşak haklar: Birinci kuşak hakların ekonomik ve sosyal boyutlarının eksik olmasının eleştirilmesi üzerine, bu konularda 2. Dünya Savaşı sonrasında devletlere görevler tanımlayan ve ifadesini BM Ekonomik ve Sosyal Haklar Uluslararası Sözleşmesinde bulan haklardır.

• Üçüncü kuşak haklar: Dayanışma hakları olarak ele alınmaktadır. Bu kapsamda devletin, kurumların ve vatandaşın işbirliğini gerektiren durumlarda insan haklarının yaygınlaşarak yerini dayanışma haklarına bıraktığı kabul edilmektedir. İnsanlığın ortak mirasından yararlanma, barış, insani yardım, bilgi edinme ve çevre hakkı gibi haklar üçüncü kuşak haklar olarak ele alınmaktadır (Palabıyık, 2004: 197; Mutlu, 2002: 35).

İnsan haklarını kuşaklar halinde ele alan yukarıdaki yaklaşımın geliştirilmiş olmasının temel nedeni şüphesiz bu hakların tanınmasını ve kapsamlarının belirlenmesini sağlamış olan BM belgeleridir. Buna göre:

- 1948 yılında kabul edilen BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi,
- 1966 yılında kabul edilen BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi,
- 1966 yılında kabul edilen BM Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, bu kapsamda ele alınan önemli belgelerdir (G4-Human Rights, 2017; UN-Human Rights, 2017).

BM tarafından insan haklarının kapsamı, bunlar gibi belgeler aracılığıyla yıllar içinde bütün insanlığın ve özellikle toplumdaki kadınların, çocukların, yaşlıların, yoksulların, engellilerin ve azınlıkların oluşturduğu hassas grupların haklarının bilimsel bir temele dayalı olarak korunmasını sağlamak üzere aşamalı olarak genişletilmiştir (UN-Human Rights, 2017). Geline nokta BM tarafından günümüzde insan haklarının ele alınışında farklı bir yaklaşımın geliştirildiği görülmektedir. Buna göre BM, yukarıdaki bu belgeler ile tanımlanan hakların birbirinden bağımsız kategoriler ve kuşaklar halinde ele alınması yerine; birbirleriyle ilişkisi içinde bir “hak yelpazesi (*range of human rights*)” olarak ele alınması yaklaşımını benimsemiş durumdadır. Bu hak yelpazesinde yer alan bütün haklar kültürel, kişisel, ekonomik, sosyal, siyasal haklar olduğuna bakılmaksızın eşit statüde ve bir arada ele alınmaktadır. Bu hakların vatandaşlık, din, dil, ırk gibi unsurlara bağlı olarak ele alınamayacağı, insan hakları yelpazesinin kapsamında yer alan her çeşit hakkın bütün insanlar için geçerli olduğu ve kişilerin bu haklardan yararlanma hakkını da ön koşul olmaksızın sadece insan olmalarından dolayı

elde ettikleri BM belgelerinde kabul görmüş bir husustur ve BM İnsan Hakları Komitesi kararlarında bu durum sıklıkla vurgulanmaktadır (UN-Human Rights, 2017; Aktaran: Blitz ve Lynch, 2011: 25).

Bu çalışmanın odağında yer alan kavramlardan biri olan kentli hakları açısından konuya bakıldığında ise, kent hukuku olarak adlandırılan ve örfi kurallar yanında söz konusu uluslararası hukuki belgeleri de kapsayıcı nitelikteki düzenlemeler bütünüünün neden bu denli önemli olduğu böylelikle daha net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu düzenlemelerin içeriklerinde kentlilerin hak ve görevleri yer almaktadır. Kentler ise diğer hak türlerinin gerçekleşmesi için gerekli ortamı sağlaması gereken yerlerdir. Günümüze dek sadece imar, çevre ve yerel yönetimleri ilgilendiren mevzuat ve kanunlar, kent hukuku kapsamında ele alınmış olsa da; bu kavram bunun çok ötesinde kentlilerin ve karar vericilerin birbirlerine ve kente karşı hak ve sorumluluklarını tanımlamaktan başlayarak; insan hakları doğrultusunda daha karmaşık bir sistemi yapılandırması gereken bir konudur. Çünkü bugün yaşadığımız hızlı kentleşme, insan ve kentli haklarının gerçekleşmesini mümkün kılacak ortamın oluşturulmasına, sağlıklı bir toplumun oluşmasına, kentlilerin davranışlarında ‘kent-li’ olmanın gerektirdiği değişikliklerin ortaya çıkmasına ve bireyin kente özgü değerleri benimsemesine engel olmaktadır (Keleş, 1994: 275; Ertan, 2008a: 2; Ertan, 2008b: 134).

Kent ve kentli hakkının kapsamı konusunda literatür incelemesi yapıldığında konuyu ilk dile getiren kişinin Fransız sosyolog ve düşünce adamı Henri Lefebvre olduğu dikkati çekmektedir. Bu unsurları da kapsayacak nitelikte, söz konusu kavramı ilk kez 1968 yılında Kent Hakkı adlı kitabında kullanmış ve kent hakkının kuramsal temellerini ortaya atmıştır. Bu çalışmasını 1973 yılında kaleme aldığı Mekânın Üretilmesi adlı kitapta geliştirmiştir. Lefebvre’e göre kent hakkı; kendisini hakların en üstünü olarak gösterir. Kent hakkının bütünüyle gerçekleşmesi açısından yeterli olmasa da konut/barınma hakkı, kent hakkının gerçekleşmesinde önemli bir aşamadır. Kentsel yaşam hakkı ise kentte yaşama, kentin sunduğu bütün olanaklardan ve hizmetlerden gereğince yararlanma hakkını içermektedir (Baysal, 2011: 364; Lefebvre, 2013; Ertan, 2008b: 137; Brown ve Kristiansen, 2009). Lefebvre’e göre, kent hakkı aşağıdaki kavramları kapsamaktadır:

- Kent, kamusal bir alandır ve burada sosyal bir etkileşim söz konusudur.
- Kamusal bir alan olarak heterojen bir yapı arz eder ve farklılıkların rahatlıkla gelişebileceği bir ortam sunar.

• Farklılıklar mücadele yaratır. Kentte yaşayan kişiler kent formu, imkânlara erişim, kamu alanları ya da kent hakkı için mücadele ederler (Brown ve Kristiansen, 2009).

Lefebvre'in ifadesiyle kent hakkı, kentin düzenlenmesinde vatandaşlıktan bağımsız olarak, mülteciler gibi gruplar da dâhil kentte yaşayanların tümünün söz sahibi olmasını ve bu hakkın kullanımının mevcut durumda özel sektörde ve devlette olan yapısının değiştirilmesini gerektiren bir yapıdadır. Hemşerilik, kentte yaşayan herkesi kapsayacak biçimde katılım ve tahsis hakları etrafında şekillenir. Katılım, kent sakinlerine kentsel mekânın üretiminde alınan kararlarda söz sahibi olma hakkını sağlarken; tahsis hakkı, belli bir alanın ve kentsel mekânın kullanımını ve yeni mekân oluşturularak insanların ihtiyaçlarının karşılanmasını içermektedir. Bütün toplumsal grupların kentsel süreçlere dâhil edilmesi; katılımı ve demokrasiyi güçlendirecektir ve kent hakkını temin edecektir (Lefebvre, 2013; Baysal, 2011: 366; Brown ve Kristiansen, 2009).

Kentli hakları bu noktada, kentlilere diğer insan haklarıyla beraber tanınan haklar olarak ele alınmaktadır. Bu hakkın gerçekleşebilmesi için kentlerde yeterli ve uygun standartlarda donatının da sağlanması ve hakların kullanılmasında tüm toplumsal kesimlere karşı saygı gösterilmesi gereklidir. Bu ise hakların gerçekleşebilmesi için toplumsal bir çabanın varlığını gerekli kılar. Kimi hallerde hakların ihlal edilmesini önleme görevi ise kentin idaresi tarafından sağlanmalıdır (Öndül, 1998; Ertan, 2008a: 2, 3). Bir Alman atasözünde de ifade edildiği gibi "kentin havası insanı özgürleştirir", kimi zaman da herkesin dilediği gibi her türlü denetimin dışında davranabileceği şeklinde yanlış bir kanının yaygınlaşmasına yol açmaktadır (Keleş, 1994: 276). Oysa özünde kent ve kentli hakları, kenti değiştirerek kendimizi değiştirme hakkıdır. Murray Bookchin tarafından 'kentsiz kentleşme' olarak nitelenen kavram da tam olarak bu konulara işaret etmektedir. Küreselleşme ve uygulanan neoliberal politikalar, kentlinin içinde yaşadığı kentte edilgen bir konuma itilmesine neden olmakta ve kent hakkı göz ardı edilmektedir. Oysa kent ve kentli hakları yukarıda da değinildiği gibi bireyselden çok ortak bir haktır ve günümüzde kentlerde yaşanan duruma müdahale için ortak çabanın ortaya konulmasını gerektirmektedir (Harvey, 2013; Duru, 2012). Bu ortak çabalar bilgi edinme hakkı, katılım hakkı ve başvuru hakkı ile birleştirildiğinde, kentli haklarının gerçekleşebilmesi için uygun zemin de oluşturulabilmiş olacaktır (Ertan, 2008a: 4).

Kentlerin gelişimlerini etkileyen farklı unsurlar söz konusudur, bu nedenle de kentlerin farklı düzeylerde gelişim göstermeleri doğaldır. Ancak genel itibarıyla bakıldığında karar vericilerin ve halkın bir arada hareket ettiği ve kentsel katılımın mümkün kılındığı kentlerde daha olumlu gelişmelerin; kentin yerel unsurlarının, kentlilerin ihtiyaçlarının göz ardı edildiği yerlerde aksine olumsuz gelişmelerin ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle kent yoksulluğunun artışı, kentsel kültürel unsurların tahrip edilmesi, çevresel bozunum ve kirlilik, kentsel suçlar ve yaşanan diğer sıhhi ve sosyal problemler bu olumsuzlukların başlıca-

larıdır (mimarlarodasiankara.org, 2017). Bu noktada kentte yaşayan bireylerin haklarının tanımlanması ve bu hakları sağlamak hususunda yaptırımların neler olabileceğinin ortaya konulması bir gereksinim olarak ortaya çıkmaktadır.

İnsan Hakları ve Kentli Haklarına İlişkin Uluslararası Çalışmalar

Kentli haklarının geçmişi 1871 tarihli Paris Komününe kadar gitmektedir. Komün kentsel bir devrim olarak da nitelendirilmektedir. Barınma hakkının sağlanması yanında, vatandaşların karar alma süreçlerine katılımı ve ifade özgürlüğü de Komünün hedefleri kapsamında yer almaktadır (Ertan, 2008a: 4; Mutlu, 2002: 36, 37; Harvey, 2013; Harvey, 2003: 49).

Kentli haklarının gelişimi kapsamında ele alınabilecek diğer önemli bir belge 1933 tarihli Atina Anlaşmasıdır. Kent planlamasının temel unsurlarının belirlendiği belgede kentsel ortama insan odaklı bir yaklaşım söz konusudur. Buna göre kentlerde konut hakkı mutlak suretle temin edilmelidir. Atina Anlaşması barınma hakkının ilk kez yer aldığı belge olması bakımından önemlidir (Ertan, 2008a: 4; Mutlu, 2002: 36, 37).

Küresel ölçekte insan haklarının ve özgürlüklerinin çerçevesini oluşturan temel belge şüphesiz, 1948 tarihinde kabul edilen BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesidir. Türkiye de 1949 yılında söz konusu Bildirgeyi kabul eden devletler arasına katılmıştır (m.bianet.org, 2017). Bildirge, feragat edilemez nitelikteki insan hakları için bir mihenk taşıdır. Adalet, dürüstlük, insanlık onuru ve eşitlik prensiplerine dayanmaktadır. Bildirgede belirtildiği gibi insan hakları, kişinin, yaşadığı yerden, cinsiyetinden, etnik kökeninden, teninin renginden, inancından veya anadilinden bağımsızdır. Herkes, ayırım olmaksızın bu haklara sahiptir. Bu hakların varlığı devletleri, kişi ya da toplulukların önemli özgürlüklerini korumakla görevlendirir. Bu hakların korunması aynı zamanda devletlerin kendi varlık sebeplerini korumaya başlamaları demektir.

Bildirgenin 1. maddesi eşitlik ve kardeşlik ilkesini kapsamaktadır. Bildirgede ayrıca kişilerin yöneticilerini seçerek yönetime katılma hakkı ve eşit söz sahibi olma haklarına da değinilmektedir. Ayrıca yeterli beslenme, barınma, sağlık imkânları ve toplumsal hizmetlerin sağlanması da Bildirge kapsamındadır. Bütün bu konular doğrudan kentli hakları kapsamında da yer almaktadır. Geçtiğimiz yıllar boyunca söz konusu İnsan Hakları Bildirgesinin ilkelerinin aşamalı olarak toplumların ve bireylerin hayatlarına aktarılışında sosyo-ekonomik, politik ve bölgesel bazı farklılıklar yaşanmıştır. Bütün dünyada kişisel, kültürel, ekonomik, politik ve sosyal alanda insan haklarına daha fazla saygı gösterilmesinin temin edilmesi gereklidir (Karasu, 2008: 38; Ertan, 2008a: 4; Mutlu, 2002: 36, 37; Brown ve Kristiansen, 2009).

1961 tarihinde Avrupa Konseyinin kabul ettiği Avrupa Sosyal Şartı da insan ve kentli haklarına işaret eden ve bu kavramların ekonomik ve sosyal boyutunu ele alan bir diğer önemli belgedir. Toplumsal hassas gruplar, eğitim ve çalışma hayatı konusunda hakların ve koruyucu ilkelerin yer aldığı hukuki bir dokümandır (Ertan, 2008a: 4; Mutlu, 2002: 36, 37).

1966 yılında kabul edilen BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi de içeriğindeki ekonomik, kültürel ve sosyal alanları düzenleyen hükümleri ile insan ve kentli haklarının gerçekleştirilmesini vurgulamaktadır. Sözleşmenin temel konuları gıdaya erişim, konut hakkı ve yaşam koşullarının ve çevre sağlığının iyileştirilmesidir. Türkiye söz konusu Sözleşmeyi bazı maddelerine çekince koyarak 2003 yılında onaylamıştır. 1966 yılında ayrıca insan ve kentli haklarının gerçekleşmesi açısından önemli olan siyasal haklarla doğrudan ilişkili olan BM Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi de kabul edilmiştir. Türkiye de söz konusu Sözleşmeye 2003 yılında taraf olmuştur (UNEP, 2015: 12; İHHUAM, 2017; G4-Human Rights, 2017; UN-Human Rights, 2017; TBMM, 2003).

İnsan ve kentli haklarıyla ilişkisi içinde çevre hakkı oldukça önemlidir. Uluslararası alanda bu hakkın tanındığı ilk belge olma özelliği taşıyan, 1972 yılında gerçekleştirilen ve Türkiye'nin de içinde olduğu 113 ülkenin katıldığı BM Çevre Konferansı sonucu kabul edilen Stokholm Bildirgesinde çevre hakkı, insan odaklı bir yaklaşımla ele alınmış ve bu kapsamda gelecek kuşakların haklarına da değinilmiştir. Söz konusu Bildirge genel bir yaklaşımla insan hakları ve çevre arasındaki ilişkiyi ele almıştır (Pallemaerts, 1993: 614; UNEP, 2015; Biyologlar.com, 2017).

BM İnsan Yerleşimleri Konferansı HABİTAT I, 1976 yılında Vancouver'da düzenlenmiştir. Özellikle kentli haklarının sağlanmasında yönetimlerin sorumlulukları üzerinde durulmuş ve barınma, sağlık ve çevre politikalarına değinilmiştir. Konferansın ardından 1978 yılında BM İnsan Yerleşimleri Komisyonu kurulmuştur. (ÇŞB, 2017; Keleş, 2015).

1985 yılında Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı (AYYÖŞ) haklar açısından oldukça önemli bir diğer belgedir. Kent yönetimine halkın katılımının sağlanmasında doğrudan yerel yönetimlere görevler yükleyen AYYÖŞ, Türkiye tarafından da belli maddelerine çekince konularak imzalanmıştır (tbb.gov.tr, 2017; Ertan, 2008a: 4; Duru, 2005: 59-76). AYYÖŞ'ün temel hareket noktası yerellik (*subsidiarity*) ilkesidir. AYYÖŞ, kentlinin çoğulcu demokratik yapılı kent yönetimlerine katılımını ve bunun gerçekleşmesinin yerel yönetimlerin sorumluluğunda olması gibi hususları içermesi bakımında önem taşımaktadır (Karasu, 2008: 38). Avrupa Birliği'nin

(AB) kentsel politikalarının başlangıcı olarak kabul edilen 1986 tarihli Avrupa Tek Şartı da özellikle kentli hakları kapsamında değinilmesi gereken bir diğer önemli belgedir. *Eurocities Network* gibi pek çok girişimin başlangıcı bu Şarta dayanmaktadır (Duru, 2005: 2).

Kentlilerin haklarını ortaya koymaya ve korumaya yönelik bir başka çalışma da Avrupa Parlamentosu'nun 1988 tarihinde yayınlamış olduğu Yaya Hakları Bildirgesi'dir (Yaya Hakları Bildirgesi, 2017). Kentlerde ulaşımda yayalar ve hakları genellikle göz ardı edilen bir alan iken, Bildirgede bu hakların ihlallerinin engellenmesi ve yayaların ulaşım planlamasında kendi kullanacakları alanların planlanmasına katılım sağlamaları gibi hususlara değinilmiştir (Karasu, 2008: 40). 1989 yılında ise Uluslararası Lahey Bildirgesi kabul edilmiştir. Bu belgede yer alan "yaşanabilir bir çevre içinde onurlu olarak yaşama hakkı" ifadesi, yaşama hakkına ve bu bağlamda insan haklarına değinmiş olması ačíısından önem taşımaktadır (Ertan, 2008a: 4).

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nca 1990 yılında sözleşmeye bağlanan Paris Őartı, kentli hakları ačíısından öncü bir belge olması doğrultusunda önemlidir. Őartta insan haklarına değinilerek, sivil toplum kuruluşlarının gerçekteleştirdiği faaliyetlerin önemine değinilmiştir. Ayrıca demokrasinin gereği olarak sečíilmiř kişilerin sečímenlerine hesap verme yükümlülüğünün bulunduğu ifade edilmektedir. Bu Őartın pozitif hukuk alanına katkısı kendisini Avrupa Kentsel Őartı'nda gösterecektir (Ertan, 2008a: 4; Duru, 2005:4; Karasu, 2008: 38). Aynı yıl Avrupa Komisyonu'nca yayımlanan *Green Paper on Urban Environment* adlı belgede kentlerdeki dođa, yapı çevresi, kentsel kirlilik, kentlerde mobilite, ulaşım ve kentsel çevre için toplum stratejisi gibi daha sonra Avrupa Kentsel Őartında yer alacak ilkelere bazıları konu edilmiştir (Duru, 2005:4; ec.europa.eu, 2017).

Yukarıdaki belgelerde kentli haklarına diğer insan hakları yanında doğrudan veya dolaylı olarak değinmeler söz konusu olsa da amacı doğrudan kentli haklarının ortaya konulması olan ve bu bakımdan kentli haklarının kapsamı ve gelişimi ačíısından oldukça değerli bir belge olan Avrupa Kentsel Őartı, 1992 tarihinde Türkiye'nin de üyesi olduğu Avrupa Konseyi tarafından kabul edilmiştir (Karasu, 2008: 38; Ertan, 2008a: 4; Pektař ve Akın, 2010: 27). Őartta özellikle yurttaşların karar alma süreçlerine katılımı vurgulanmaktadır. Söz konusu Őartın başında 20 Maddelik Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu yer almaktadır (Őentürk, 2016; Duru, 2005:1, mimarlarodasiankara.org, 2017). Deklarasyonda hemşerilerin sağlıklı bir kentsel ortamda gönenç içinde yaşama hakkı olduğu ifade edilirken, kentsel kararlara katılım hakları olduğu vurgulanmış ve en az bunun kadar gerçekteleştirilen faaliyetlerin denetimine ilişkin hakları da olduğu ifade edilmiştir. Barınma ve güvenlik hakkından da söz edilen belgede ideal bir kentin, kişinin içinde güvenle oturabileceği ve haklarının gerçekteleştirildiği bir kent ol-

duğu ifade edilmiştir (Keleş ve Mengi, 2013: 93; Keleş, 1994: 278). Buna göre kentlilerin aşağıdaki 20 maddede belirtilen hakları sağlanmalıdır: (1) Emniyetin sağlanması ve kentsel suçların önlenmesi, (2) Sağlıklı çevre, (3) İş olanakları, (4) Barınma, (5) Ulaşım olanakları, (6) Sağlık hizmetleri, (7) Spor olanakları, (8) Kültürel faaliyetler, (9) Kültürel etkileşim ve kaynaşma, (10) Nitelikli mimari ve fiziksel mekân, (11) Uyumlu işlevler, (12) Katılım, (13) Ekonomik gelişme, (14) Sürdürülebilir kalkınma, (15) Erişilebilir nitelikte mal ve hizmetler, (16) Doğal kaynakların korunması, (17) Bireysel bütünlüğün sağlanması, (18) Yerel yönetimler arası işbirliği, (19) Mali mekanizmalar, (20) Eşitlik (Avrupa Kentsel Şartı, 1996; mimarlarodasianskara.org, 2017).

Avrupa Kentsel Şartı gibi, 1992 tarihli BM Çevre ve Kalkınma Konferansı (Rio Zirvesi) sonuç belgelerinden biri olan Gündem 21'den de özellikle kentli haklarının kapsamını belirleyen dokümanlardan biri olması bakımından söz edilmelidir. Doğal dengenin korunmasının ortak bir sorumluluk olduğunun ifade edildiği belgede, sürdürülebilir kalkınmaya ve sonraki nesillerin haklarına değinilmiştir (Arar, 2017). Çevre hakkı ve kentli hakları 1992 tarihli Zirvenin sonucunda kabul edilen Rio Bildirgesi aracılığıyla bilgi edinme, katılım ve başvuru hakkı olmak üzere üç usuli hakka bağlanmıştır (Güldoğan, 2008).

Bunlar doğrultusunda 1994 tarihinde 1. Avrupa Sürdürülebilir Kentler ve Kasabalar Konferansı sonucunda kabul edilen Aalborg Şartı, Yerel Gündem 21 ve bu bağlamda Avrupa'daki yerel yönetimlerin gerçekleştirmesi gereken eylemleri ve işbirliklerini tanımlayan belge olması bakımından önemlidir. Bu Şart aracılığıyla kent yönetimleri kendi eylem planlarını hazırlamayı da taahhüt etmişlerdir. Belgede ayrıca kentsel yönetim ve kentli katılımının önemi üzerinde durulmuş ve kentli hakları "Yurtaşların Kilit Rolü ve Toplumun Etkin Katılımı" başlığı altında açıklanmıştır (mimarlarodasi.org.tr, 2017; Kuban, 2014). Söz konusu Şartı Türkiye'den Bursa ve Diyarbakır Büyükşehir Belediyeleri ile Batman, Bingöl, Hakkâri, Mardin (Dikmen) ve Siirt Belediyeleri imzalamıştır (Karakuzulu, 2010).

1996 yılında Türkiye, insan ve kentli haklarıyla ilişkili önemli bir zirveye ev sahipliği yapmıştır. İstanbul'da toplanan BM İnsan Yerleşimleri Konferansı'nın (HABİTAT II) teması, yerleşim ve konut olmuştur. İlk Zirveden farklı olarak HABİTAT II'de hükümetlerden çok sivil toplum kuruluşlarının önemine değinildiği; Zirve sonucunda açıklanan İstanbul Deklarasyonu'nda ise sürdürülebilir kentleşmenin ve bu yönde farkındalık düzeyini arttırmasının önemine vurgu yapıldığı görülmektedir (Kuban, 2014; ÇŞB-HABİTAT, 2017; Ertan, 2008: 4; Karakuzulu, 2010).

2005 yılında Dünya Sosyal Forumu Porto Alegre'de gerçekleştirilmiştir. Forum sonunda Dünya Kent Hakkı Şartı kabul edilmiştir. Şarta göre kentsel

haklar, toplumdaki hassas gruplar başta olmak üzere toplumun bütün kesimlerine uygulanması gereken, yönetişimi destekleyen ve güçlendiren haklar olarak ele alınmış; kentlerde demokratik koşulların yerine getirilmesi, hassas grupların korunması, herkesin haklara eşit ulaşımının sağlanması, mülkiyet hakkı, toplumsal bütünleşme ve eşitlik ve mali kaynaklara erişim hususlarına ve bu kapsamda özel sektörün katkı vermesi konularına değinilmiştir (Baysal, 2011: 370; Habitants.org, 2017). Aynı yılın Mart ayında BM HABİTAT ve UNESCO tarafından “Kent Politikaları ve Kent Hakkı: Haklar, Sorumluluklar ve Vatandaşlık” isimli ortak bir proje gerçekleştirilmiştir. Projenin amacı, kentsel politikaları belirleyen yerel yönetimler, kent gelişimini etkileyen yasal düzenlemeler ve sosyal eşitlik ve adalet konuları arasında bir uzmanlaşmanın temin edilmesi olarak belirtilmiştir. Özellikle günümüzde dünya nüfusunun yarısının kentlerde yaşıyor olması, proje kapsamında insan ve kentli haklarının kent kavramıyla bir arada ele alınması sonucunu beraberinde getirmiştir (Aktaran: Brown and Kristiansen, 2009).

Eylül 2008’de Malmö’de gerçekleştirilen Avrupa Sosyal Forumu, Kent oturumunda da kent ve kentli hakları kavramlarına vurgu yapıldığı görülmektedir. Neoliberalleşmenin, kentler ve yaşam koşulları üzerinde etkilere sahip olduğu belirtilerek; ayrışma, mutenalaşma (*gentrification*), kentlerde talep gören bölgelerde yer alan ortak miras alanlarının yok edilişi, kamu mülkiyetindeki arazilerin özelleştirilmesi ve kültürel mirasın ekonomik anlamda istismarının her gün daha da artmakta olduğu ifade edilmiştir. Barınma ve ücretsiz kamu sağlığı hakkı ve çocuk bakımı hizmetleri anlamında düşük gelirli aileler için durumun gün geçtikçe kötüleştiğine vurgu yapılmaktadır. Bu doğrultuda bütüncül bir yaklaşımla hareket edilmesi gerektiği ifade edilerek, kentin tüketilebilir bir meta değil, ortak bir mülk olduğu vurgulanmıştır. Kent politikasının kentlilerin sorumluluğunda olduğu belirtilmiş ve kentlerin sadece temsili değil aynı zamanda birleştirici gerçek demokrasinin de yeri olduğu ifade edilmiştir (Habitants.org, 2017).

2008 yılında Avrupa Konseyi’nce Strazburg’da düzenlenen toplantıda Avrupa Kentsel Şartı, 1992’de kabul edilmesinden 2008’e kadar geçen 15 yıl içinde yaşanan gelişmeler ve değişimler doğrultusunda tekrar ele alınmış ve toplantı sonucunda Avrupa Kentsel Şartı II: Yeni Bir Kentlilik için Manifesto adlı belge oluşturulmuştur. Söz konusu belgede, kentlerin yönetiminde halk katılımının önemi vurgulanmış ve yaşanan çevre sorunları paralelinde ekonomik aktivitelerin ve kirleticilerin ana kaynağı olan kentlerin bugünkü ve gelecek kuşakların haklarını korumak doğrultusunda, sürdürülebilir nitelik taşımasının önemine değinilmiştir (European Urban Charter II, 2017).

Kent, sürdürülebilir kentler ve bu çalışmanın özel konusu olan insan ve kentli hakları ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda, önümüzdeki 20 yılın bu konulara ilişkin politikalarının tespit edildiği BM HABİTAT III Zirvesinin sonuç

bildirgesi olan Yeni Kent Gündemi en güncel ve önemli belgelerden biri olarak detaylı bir biçimde ele alınmalıdır. Türkiye'nin de katıldığı Zirve, 17-20 Ekim 2016 tarihleri arasında Ekvator'un Kito şehrinde gerçekleştirilmiştir. Yeni Kent Gündemi belgesinde de ifade edildiği gibi; 2050'ye gelindiğinde kentlerde yaşayan nüfus iki katına çıkacak ve bu durum erişilebilir konut, altyapı, temel hizmetler ve istihdam başta olmak üzere çeşitli boyutlarda ciddi sürdürülebilirlik sorunlarını ortaya çıkartacaktır. Şehirlerin ve insan yerleşimlerinin planlanması, geliştirilmesi, yönetim ve idaresi konusunda radikal bir paradigma değişimine ihtiyaç vardır (HABİTAT III Yeni Kent Gündemi, 2017).

HABİTAT III Yeni Kent Gündemi belgesi hazırlıkları kapsamında hazırlanan politika dokümanlarından Kent Hakları ve Herkes İçin Kent (*Right to the City and Cities for All*) başlıklı doküman incelendiğinde, kente ilişkin hakların temel olarak 3 başlık altında ele alındığı görülmektedir:

- Mekânsal kaynak dağılımı (konut için arsa temini, kent toprağının ranttan uzaklaştırılması, kentsel kamusal alanlar ve kentsel biyoçeşitlilik, temel servislere ve altyapıya erişim, kirlilik kontrolü, yasa dışı yerleşimin önüne geçilmesi, iklim değişikliği ve afetlere karşı dayanıklılık ve risk yönetimi),
- Politika faaliyetleri (kapsayıcı yönetim, kapsayıcı kent planlama, kentlilik bilinci, katılımcılık, şeffaflık ve demokratikleşme),
- Sosyo-ekonomik ve kültürel çeşitlilik (tüm yaş gruplarından sosyal aktörlerin göz önüne alınması, göç ve mültecilik, kültürel pratiklerin, kültürel mirasın, kentsel refahın, yoksulluk ve işsizlik riskinin göz önüne alınması, kapsayıcı ve güçlü ekonomi).

Her bir başlıkta başarı elde edilmesinin ve bunun yanında HABİTAT III Zirvesi sonunda açıklanan Yeni Kent Gündemi belgesinin başarısının da belirlenen hedeflere ulaşmak için uygun aktörlerin harekete geçirilmesine ve katılımlarının sağlanmasına bağlı olduğu belgede ifade edilmektedir. Bu kapsamda anılan anahtar aktörler merkezi ve yerel yönetimler, üniversiteler, sivil toplum örgütleri, özel sektör, girişimciler, sosyal hareketlere mensup aktivistler gibi kente ilişkin çalışmaların sürdürülebilirliğini sağlayacak aktörler olarak belirtilmiştir. Yukarıdaki başlıklarda da açıklanan evrensel insan hakları üzerine inşa edilecek kentli haklarının ortak, saygıyı temel alan nitelikte olmasının önemli olduğunun sözü konusu belgede vurgulandığı görülmektedir.

Kent Hakları ve Herkes İçin Kent başlıklı belgede kentsel açıdan ortak yararlanılan unsurların doğal çevre, yapılı ve tarihi çevre, kültürel değerler, enerji kaynakları olduğu ve bunların etkin ve sürdürülebilir yönetiminin esas olduğu ifade edilmiştir. Kaynaklara yeterli erişimin ve kamusal alanların kalitesinin özellikle kadınlar, gençler ve dezavantajlı gruplar için kentlerdeki şiddetin azal-

tilmasına dönük olarak artırılmasının önemi vurgulanmıştır. Dokümanda ayrıca kültürel yapının desteklenmesi, kent ve kır arasındaki dengeli iletişimin sağlanması, bunun yanında sosyal bütünlüğün sağlanması, kendini ifade edebilmenin desteklenmesi, kimlik, toplumsal hafıza ve mirasın ve sosyal kapitalin desteklenmesinin önemine değinilmiştir (HABİTAT III Right To The City And Cities For All Policy Paper, 2017). Kent Hakları ve Herkes İçin Kent başlıklı dokümanda tanımlanan insan hakları temelinde kentli haklarının gerçekleştirildiği bir kent, aşağıdaki unsurları içermelidir:

- Ayrımcılıktan uzak olmak,
- Katılımcılığı desteklemek,
- Genişletilmiş politik katılım,
- Sosyal fonksiyonlarını gerçekleştirmek,
- Kaliteli kamusal mekânlara sahip olmak,
- Cinsiyet eşitliği,
- Kültürel çeşitlilik,
- Kapsayıcı ekonomi,
- Ortak ekosistemin ve yerleşimlerin bir sistem içinde yer alması (HABİTAT III Right To The City And Cities For All Policy Paper, 2016).

Bu haklar pek çok uluslararası hukuki belge ile korunuyor gibi gözükse de, kentli haklarının ortak ve paylaşılan niteliği dolayısıyla hem devletin hem de hemşehrilerin ortak sorumluluğunda olan ve talep edilmesi, savunulması ve desteklenmesi gereken haklar olduğu Belgede ifade edilmektedir (HABİTAT III Right to the City and Cities for All Policy Paper, 2017).

Zirve sonucunda kabul edilen Yeni Kent Gündemi belgesinin 11. Maddesinde, bu politika belgesi doğrultusunda kentli hakları konusunda paylaşılan ortak vizyonun “herkes için kent” olduğu, bunun anlamının ise; kentlilerin şimdiki ve gelecek kuşakları için hiçbir ayrımcılık söz konusu olmaksızın güvenli, sağlıklı, ulaşılabilir, erişilebilir, dayanıklı ve sürdürülebilir kent ve insan yerleşimlerinde yaşama hakkı olması olduğu ifade edilmiştir (HABİTAT III Yeni Kent Gündemi, 2017).

Tüm hemşerilerin eşit bir biçimde olanaklara erişimi hususu Yeni Kent Gündemi'nin 12. Maddesinde vurgulanırken, belgenin BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini ve insan haklarına ilişkin uluslararası diğer belgeleri de temel aldığı ifade edilmektedir. Gündemin 13. maddesinin (a) fıkrasında kentlerde konut hakkı, yeterli yaşama koşullarına erişim, ayrımcılığın önlenmesi, sağlıklı içme suyuna erişim ve arıtma, kamu mallarına eşit erişim; gıda güvenliği, beslenme, sağlık, eğitim, altyapı, ulaşım, enerji ve hava kalitesinin sağlanması gibi servislerle eşit erişim vurgusu yapılmıştır. 13. maddenin (c) fıkrası, kentli hakları bağla-

mında cinsiyet eşitliğinin sağlanmasını içermektedir. 14. Maddenin (a) fıkrasında kentlilerin ekonomik anlamda desteklenerek, kent yoksulluğunun her boyut ve biçiminin önlenmesi üzerinde durulmaktadır. Bu madde ile ilişkisi içinde 26. Maddede temel insan haklarının ve özgürlüklerinin gerçekleştirilmesi bağlamında kentlerde şiddet ve ayrımcılığın önlenmesi ve insan odaklı kırsal ve kentsel gelişmenin gezegeni de koruyacak nitelikte sağlanması hususu üzerinde durulduğu görülmektedir (HABİTAT III Yeni Kent Gündemi, 2017).

Gündemin 28. maddesinde kentlerdeki mültecilerin ve göçmenlerin haklarına saygı gösterilmesi, konuk oldukları kentlerde statülerini göz önünde bulunduran bir uluslararası işbirliği ruhunun güçlendirilmesi hususu üzerinde durulmuştur. 31. maddede ulusal ve yerel ölçekte geliştirilen konut politikalarında, herkes için yeterli ve erişilebilir konut hakkının gerçekleştirilmesine yönelik politikaların tespit edilerek uygulanması hususu vurgulanmıştır. 34. maddede kentlerde sunulan servislerin kadınların, çocukların, gençlerin, yaşlıların veya özürülülerin, göçmenlerin, mültecilerin, yerli halkların, yerel toplulukların ve bunlar gibi kırılgan grupların ihtiyaçları gözetilerek sunulması gerektiği belirtilmiştir. 35. madde kentlerde mülkiyet edinme hakkı üzerinde dururken, 90. Madde özellikle de kadınların tüm alanlarda eşit haklara sahip olmasını ve tam ve etkin katılımının desteklenmesini kapsamaktadır (HABİTAT III Yeni Kent Gündemi, 2017).

Görüldüğü gibi HABİTAT III sonucunda kabul edilen Yeni Kent Gündemi belgesi de insan hakları temelinde kentli haklarını tanımakta, kapsamı hakkında bilgi vermekte ve bu hakların sağlanmasının ve gerçekleştirilmesinin, hem yöneticilerin hem de vatandaşların sorumluluğunda olduğunu vurgulamaktadır. Yeni Kent Gündemi Belgesi'nin Önsözünde de belirtildiği gibi, BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Paris İklim Anlaşması da yukarıdaki esaslar ile uyum içinde, kentlerin çözümün odağı olduğu sonucunda birleşmektedir (surdurulebilirlikalkinma.gov.tr, 2017; UNESCO, 2017; HABİTAT III Yeni Kent Gündemi, 2017).

Yukarıda da değinilen pek çok uluslararası belgede görüleceği üzere insan haklarına ve kentli haklarına ilişkin ve doğal kaynaklar üzerine baskının azaltılmasına yönelik pek çok ifade yer almaktadır. Oysa küreselleşme sonucunda bir yandan kentlerin ekonomik potansiyelleri yükselirken, diğer yandan da bunun çevresel ve insani maliyetleri söz konusu olmaktadır. Kentlerde yaşayan pek çok insanın ileride kent yoksulu olma riski bulunmaktadır. Kentlerde sağlıklı bir ortamda yaşama imkânı bulunmayan gecekondu sakinlerinin miktarı azımsanmayacak bir düzeydedir. Kentler pek çok insan için yoksulluktan kurutulmada bir ümit kapısı olsa da, kentlerde yasal olan ile olmayan faaliyetler ve zengin ve fakirler arasındaki makas giderek açılmaktadır. Günümüzde küresel çapta hala en az 1 milyar insan elektrige ve 3 milyar insan da temiz gıda hazırlama imkânlarına

sahip değildir. Enerjiye erişim açısından yoksulluk çeken kişiler çoğunlukla marjinalizasyon ve akut ekonomik yoksulluk da yaşamaktadırlar. Bununla birlikte insanlar enerji servislerine eriştiklerinde sağlık ve eğitim imkânları, ekonomik gelişmenin sağlanması ve yoksulluğun azaltılması gibi faydalar da beraberinde sağlanabilmektedir (Brown ve Kristiansen, 2009; MRFCJ-Human Rights and Climate Change, 2017).

Hak temelli bir yaklaşım, kentlerde kaynakların hassas gruplar başta olmak üzere adil bir biçimde dağıtılması kültürünün yerleştirilmesi bakımından ve bu yönde politik istekliliğin oluşturulabilmesi açısından önemlidir. Farklı kentlerde ve ülkelerde bu yönde cesaretlendirici girişimler başlamış olmakla birlikte, bunun sistematik olarak uygulandığı bir kent politikası ve yönetiminden söz etmek henüz mümkün görünmemektedir. BM HABİTAT ve UNESCO gibi sayılarını arttırabileceğimiz kuruluşların, uluslararası birliklerle işbirliği içerisinde, yerel yönetimlerin ve diğer paydaşların sosyal eşitlik ve adalet temelinde bir kentsel gelişme için gerekli unsurları sağlamak üzere bir araya gelmesi bu nedenle önemlidir. Toplumsal hassas gruplar da dâhil olmak üzere kentlilerin kentsel süreçlere katılımını ve bu alandaki hak ve görevlerinin netleştirilmesini içeren çok sayıda uluslararası çalışma hâlihazırda sürdürülürken; kentli haklarının kentlerde sosyal konularla bir arada ele alınmasıyla;

- Özgürlük ve kent hayatının herkes için faydalı olması,
- Kent yönetimlerinde şeffaflık, eşitlik ve etkinlik sağlanması,
- Yerel demokratik karar verme süreçlerine katılım ve saygı gösterilmesi,
- Ekonomik, sosyal ve kültürel alanda çeşitlilik sağlanması ve
- Yoksulluğun, sosyal parçalanmanın ve kentsel suç ve şiddetin azaltılması mümkün olabilecektir (Brown ve Kristiansen, 2009).

İnsan hakları temelinde şekillenen kentli hakları, kentin değişimi ve geleceği için önemli bir araçtır. Bu doğrultuda kentte ikamet edenlerin tamamı kente ilişkin kararlarda söz sahibi olmalıdır. Kent sakinlerinin taleplerini ve ihtiyaçlarını uygun bir biçimde dile getirilebilmeleri için, bütün hemşerilere eşit şartlarda haklardan yararlanmalarını ve bunları talep etmelerini sağlayacak demokratik ortam oluşturulmalıdır.

Uluslararası Alanda İklim Eylemi, İnsan Hakları ve Kentli Haklarının Bir Arada Ele Alınışı

BMİDÇS ve BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi başta olmak üzere BM belgelerinin ve pek çok uluslararası sözleşmenin ortak amacı, insanlığın gönencinin korunması ve geliştirilmesidir. Ancak iklim değişikliğinin yaşanan ve öngörülen olumsuz etkileri, söz konusu amacın gerçekleştirilmesini yöneticiler ve vatandaşlar açısından oldukça güçleştirmektedir. Oysa gönenc kavramı temelinde insan

haklarının ve bunun uzanımında kentli haklarının bir gereği olarak insanlık onurunun sağlanması ve geliştirilmesi, söz konusu belgelerin temeli ve ortak noktadır (Farkas vd., 2013: 3).

Onur kavramı, bu aşamada insanlık açısından iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin ulaşabileceği sonuçların anlaşılabilmesi ve ölçülebilmesi için güçlü bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. İnsanlık onuru (*human dignity*) kavramının hemen bütün BM belgelerinde dile getirildiği görülmektedir. BMİDÇS'in de dâhil olduğu pek çok uluslararası sözleşme, yerel topluluklara ve kültürel haklara önem verilerek, bunların korunmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. BM'nin insan haklarına ilişkin belgelerinde de görülen bu yaklaşımda, temel olarak onur kavramı üzerinden bir gelişmenin hedeflendiği anlaşılmaktadır. Paris İklim Anlaşması çalışmaları sürerken 2015 yılında Fransa tarafından başlatılan ve içerdiği kolektif hak ve sorumluluklarla BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini tamamlayıcı nitelikte olması hedeflenen İnsanlık Hakları Deklerasyonunun (*Declaration on Humankind Rights*) da benzer bir yaklaşımla insanlık onuru kavramını, temel prensiplerinden biri olarak ele aldığı görülmektedir (droitshumanite.fr, 2017).

İklim değişikliğinin olumsuz etkilerini gösterdiği alanlar ile insan ve kentli haklarının gerçekleşmesi için gerekli şartlar bir arada değerlendirildiğinde önemli bir çakışmanın söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle iklim değişikliği nedeniyle, insan ve kentli haklarıyla doğrudan ilişkisi içinde yaşama hakkı, yoksulluğun ortadan kaldırılması, yeterli yaşam koşullarının ve standartlarının sağlanması, gıda güvenliğinin sağlanması ve açlığın yok edilmesi, sağlık imkânlarına erişim, nitelikli bir çevrede yaşama hakkı, kullanılabilir nitelikte suya erişim, yerel kültürün korunması, yeterli ve güvenli konuta erişim ve barınma hakkı, eğitim hakkı, iş, mülkiyet hakkı, bilgiye erişim ve katılım hakkı, toplumdaki kadınların, çocukların, yaşlıların ve diğer hassas grupların desteklenmesi ve kendine yeterlilik hakkı gibi haklar üzerinde olumsuz etkiler gerçekleşmektedir (TED, 2017; MRFCJ-Rights for Action, 2017).

Bu etkilere ilişkin olarak iklim değişikliği tehdidinden en çok etkilenen Küçük Ada Devletleri tarafından Kasım 2007'de "Küresel İklim Değişikliğinin İnsani Boyutuna İlişkin Malé Bildirgesi" kabul edilmiştir. Bildirgede "iklim değişikliğinin insan haklarının tam olarak gerçekleşmesi üzerine açık ve keskin bir etkisi olduğu" ifadesi yer almaktadır. Bildirgede ayrıca BMİDÇS Taraflar Konferansı ve insan haklarıyla ilgili çalışan BM Kuruluşları işbirliği yapmaya ve ortak çalışmalar gerçekleştirmeye davet edilmişlerdir. Kasım 2007'de Bali'de gerçekleştirilen BMİDÇS 13. Taraflar Konferansında (COP13), BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından yapılan bildirimde, iklim değişikliğinin şimdiki ve gelecek kuşakların hakları için olumsuz etkileri olduğu vurgulanmış ve Taraflar Konferansına iklim değişikliğiyle mücadele ederek temel insan haklarının korun-

masının ve desteklenmesinin yasal ve etik bir zorunluluk olduğu hatırlatılmıştır (UNEP, 2015: 12, 13).

İklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarının insanlık onurunu zedeleyen/ zedeleyecek etkiler ortaya çıkartması üzerine, bu konuda vatandaşların davacı statüsünde devletlerini veya yerel yönetimlerini sera gazı azaltımı ve uyum konularında yeterli tedbir almamaları sebebiyle mahkemeye verdikleri ve bu davaları kazandıkları çeşitli örnekler de ortaya çıkmaya başlamıştır. 2015 yılında Almanya’da bir mahkeme tarafından 886 Alman kent sakininin başvurusu sonucunda, sera gazı azaltımının hükümetin kentlilere karşı bir yükümlülüğü olduğu kararı verilmiştir. Bu karar, yasal olarak iklim değişikliği eyleminin yalnızca hükümetin politikasına bağlı bir husus olmadığını ve yöneticilerin yapmakla yükümlü olduğu bir sorumluluk olduğunun belirtilmesi bakımından önemlidir. Kararın dayanağının BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi olarak açıklanmıştır (Schweitzer, 2015; Howard, 2015). İnsan hakları ve çevre hakkı ekseninden kentli hakları eksenine giden bu önemli karar, ülke yönetimlerinin iklim değişikliği konusunda kentlilere karşı sorumlulukları olduğunu ortaya koyduğu kadar, kentlilerin de haklarına sahip çıkmalarının görevleri olduğunun altını çizmesi bakımından önem arz etmektedir. 2005 yılında Nijerya Federal Mahkemesinde görülmüş olan bir başka davada, Nijer Deltasında Shell Petrol Şirketinin petrol üretimi sırasında rafineride ortaya çıkarttığı büyük çaplı, sürekli ve sonu gelmeyen gaz yanmalarından kaynaklanan karbondioksit ve metan gazları ile sera gazı salımını artırarak, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini şiddetlendirmesi bakımından insanlık onurunun sağlanması hakkı bağlamında olumsuz sonuçlar meydana getirdiği kararı verilmiştir. Bu kararın temelinde insan haklarının çiğnenmesi yanında, çevresel bozunum ve iklim değişikliğinin hızlanmasına sebebiyet veriliyor olmasının temel etken olduğu ifade edilmiştir (Farkas vd., 2013: 4).

Bu kararlara temel teşkil etmiş olan insanlık onuru yaklaşımının kavramsallaşmış hali dünyada ‘*Vida digna*’ yani onurlu yaşama hakkı olarak da bilinmektedir ve söz konusu yaklaşım, ülkelerin yerel ve bölgesel yönetimlerini, bu hakkı sağlamak yönünde güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu süreçte özellikle yerel yönetimler güçlendirilmelidir çünkü yerel yönetimler insanlara en yakın idarelerdir ve suya erişim, sağlık, eğitim gibi temel hizmetleri sağlamada ve bu hizmetlerden özellikle toplumsal hassas grupların yararlanma haklarını temin etmede en etkili yönetim ölçeğini temsil etmektedirler (Fundacion Musol, 2017). *Vida Digna* yöneticilere çeşitli sorumluluklar yüklemektedir. Yöneticilerden iklim değişikliğinin olumsuz etkileri karşısında insanlık onuruna yakışacak yaşam koşullarını temin etmelerini talep ederken; özellikle mülteciler, yerel topluluklar, yoksullar ve diğer marjinal grupların oluşturduğu toplumsal hassas gruplara bu kapsamda özel önem gösterilmesi gerektiğinin altını çizmektedir (Farkas vd.,

2013: 7). Esasen sera gazı salımını azaltacak her eylem, sadece ekonomi, çevre ve iklim değişikliği açısından değil; kentli haklarının temin edilmesi açısından da katkı sağlayacaktır. Benzer biçimde iklim değişikliğine uyum faaliyetleri de kentlerde gittikçe artan bir dayanıklılığın sağlanması ve kentlilerin iklim değişikliğinin etkilerine uyum kapasitesinin oluşturulmasına yardımcı olacaktır.

2017 yılının Kasım ayında düzenlenen BMİDÇS 23.Taraflar Konferansı'nda (COP23) Sekretarya Başkanlığının himayesinde "İnsan Haklarının İklim Eylemiyle Bütünleştirilmesi" başlıklı bir etkinlik düzenlenmiştir. Sözleşmeye taraf ülkeler, iklim eylemine ilişkin gerçekleştirecekleri faaliyetlerde, Paris İklim Anlaşmasıyla uyum içinde insan haklarını göz önünde bulundurmaya davet edilmektedir. Bunun gerçekleştirilmesi sırasında özellikle hassas gruplar başta olmak üzere bütün toplumsal kesimlerin sürece dâhil edilmesi üzerinde önemle durulmuştur (UNFCCC-COP23, 2017). Görüldüğü gibi iklim eylemi ile insan hakları temelinde kentli haklarının gerçekleştirilmesi birbirlerini bütünleyen ve besleyen hususlardır.

BM Habitat Dünya Kentleri Raporu'nda (2016) günümüzde dünya nüfusunun yaklaşık 7 milyar kişi olduğu ve bu nüfusun %54'ünün kentlerde yaşadığı ifade edilmektedir. 2050 yılında kentlerde yaşayan nüfus oranının %70'e çıkması öngörülmektedir (UN Habitat-World Cities Report, 2016). Türkiye'de de durum farklı değildir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Türkiye nüfusunun yaklaşık %92'si kentlerde yaşamaktadır (TÜİK, 2015). Böyle bir tabloda iklim değişikliğinin nedeni olarak ele alınan faaliyetlerin gerçekleştirildiği ve dolayısıyla iklim değişikliğine ilişkin eylemlere kaynaklık etmesi gereken kentlerin alansal olarak ve sayıca artacağı öngörülebilir. Bu artış aynı zamanda iklim eylemini gerçekleştirme görevini üstlenmesi beklenen ve bunu yaparken de temel insan haklarını ve kentli haklarını gerçekleştireceği ortamı oluşturma sorumluluğu ve hakkı olan kentlilerin sayısında da artış olacağı anlamına gelmektedir.

Mevcut politikaların devam ettirilmesi, yani kentlerin ekonomik, çevresel, kültürel ve sosyal açıdan değerlendirilip tekrar ele alınmaması durumunda ne iklim eyleminin amacına ulaşması, ne de insan ve kentli haklarının gerçekleştirilmesi mümkün olamayacaktır. Kentlerin mevcut sistem içinde sınırsız yayılımı, enerji etkinliğini ve kentin sürdürülebilirliğini imkânsız kılmakta ve kentte gerçekleştirilen faaliyetlerden kaynaklanan sera gazı emisyonları küresel ısınmayı tetiklemeye devam etmektedir. Bu ise dünyanın farklı yerlerinde doğal afetlerin, depremlerin, tsunamilerin; kentlerde ise özellikle kentsel ısı adasının oluşumunun, sıcaklık artışının ve yağmurların şiddet ve süresindeki artışın; bazen de tersine ani sıcaklık düşüşlerinin ve yağışlarda azalmanın, kuraklığın, gıda ve suya erişimde sıkıntıların, yoksulluk oranında artışın, evlerini kaybeden ve göç

etmek zorunda kalan insanlara bağlı olarak uluslararası güvenlik sorunlarının, savaşların ve çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Tuvalu, Kiribati gibi hâlihazırda sular altında kalan ülkeler ve kentler söz konusudur. Bu ülkelerin halkaları göç etmek zorunda kalmaktadırlar ve bu yerel kimliğin ve kültürün de yok olmasına yol açmaktadır (TED, 2017). Dünyanın pek çok farklı bölgesindeki diğer ülkeler de farklı biçimlerde iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini yaşamaktadır. Kutuplarda olması gereken buz kütlelerini ülkelerinin kentlerinde denizlerinin kıyısında gören vatandaşlar; buz kütlelerinin erimesine bağlı olarak yükselen deniz seviyesine veya artan yağışlara bağlı olarak taşkınlarla, sellere, tayfunlara maruz kalan yerlerde yaşayan kentliler, bu tehlikelerin canlı tanığıdır ve pek çoğu ise yaşamlarını yitirmektedir.

Küresel ısınmaya bağlı olarak ortaya çıkan bu felaketlerin, insanların yaşama haklarının, barınma, sağlıklı bir çevrede yaşama, mülkiyet hakkının, gıda ve suya erişim hakkının, ulaşım, gönenç içinde yaşama hakkının, yerel kültürel kimliğini koruma ve geliştirme haklarının ve kentli haklarının kısaca uluslararası belgelerde tanımlanan temel insan haklarının gerçekleşmesine imkân verecek ortamı bırakmadığı rahatlıkla görülebilmektedir. Söz konusu süreçte mevcut eğilimlerin devam etmesi halinde gelecekte de dünyanın farklı yerlerindeki kentlilerin farklı şekillerde iklim değişikliğinin etkilerinden zarar göreceği aşikârdır. BM Eski Genel Sekreteri Banki-Moon'unda BMİDÇS 22. Taraflar Konferansındaki (COP22) konuşmasında ifade ettiği gibi ne kadar güçlü olursa olsunlar dünyadaki hiçbir ülke iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden kaçamayacaktır (UN-Sustainable Development, 2017). Kentlerin hızla yayılması, nüfus artışı yanında, kentlilik bilincinin yeterince gelişmemiş olması söz konusu olumsuz etkileri güçlendirecektir.

Kentli haklarının gerçekleşmesi için uygun ortamın oluşmasının yolu, yöneticilerin görevlerini yerine getirmesi kadar, kentlilik bilinci içinde bireylerin sorumluluklarını yerine getirerek iklim eylemine katkı sağlanmasından geçmektedir. Kentlilerin sorumluluklarını yerine getirmesiyle iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin önüne geçilmesi başta olmak üzere, kentlerin dayanıklılığının sağlanması ve uyum kapasitelerinin arttırılmasına dönük kazanımlar elde edilebilecektir (Ziervogel vd., 2017).

Kentlilerin bireysel davranış ve tüketim kalıplarını değiştirmeleri bu kapsamda zorunluluktur. Çünkü yaşadığımız bu karmaşık durumu daha da karmaşık kılan neoliberal ekonomik yapıdır. Söz konusu neoliberal politikalar, kentlinin kenti üzerindeki söz sahibi olma durumunu giderek daha fazla ortadan kaldırmaktadır. Kadınlar, çocuklar, yerel topluluklar ve kent yoksulları gibi hassas gruplar bu durumdan daha çok etkilenmektedir. Oysa iklim değişikliğine iliş-

kin gerçekleştirilecek her türlü çabanın ve eylemin sosyal adalet, insan hakları, kişi güvenliği ve cinsiyet eşitliği ve sürdürülebilir kalkınma açısından olumlu sonuçlar vermesi kaçınılmazdır.

Söz konusu bireysel çabalar yanında, bütün ülkelerin iklim değişikliği konusunda politika geliştirirken yukarıdaki hususları göz önünde bulundurmaları ve BMİDÇS ve Paris İklim Anlaşması kapsamında BMİDÇS Sekretaryasına sundukları INDC'lerinde yer alan taahhütlerini gerçekleştirmeleri de önemli rol oynayacaktır. Genel olarak, iklim değişikliği konusunda ülkelerin politikalarını, eylem planlarını ve taahhütlerini hazırlarken, yalnızca ekonomik kalkınmayı değil; ülkelerinde yaşayan insanların daha iyi yaşam koşullarına ulaşmasını hedeflediklerini ifade ettikleri görülmektedir. 2015 yılında yapılan bir çalışmada, BMİDÇS Sekretaryasına iletilen 146 INDC'nin 14'ünde insan hakları ve iklim değişikliği ilişkisinin ifade edildiği; 48'inde cinsiyet eşitliğinin vurgulandığı; 14'ünde ise iklim değişikliğine ilişkin azaltım ve uyum eylemlerinin toplumsal hassas gruplar üzerine etkilerinden söz edildiği tespit edilmiştir (Aktaran: UNEP, 2015: 30, 31). Benzer biçimde Türkiye'nin 2011-2023 yıllarını kapsayan İklim Değişikliği Eylem Planında, Planın vizyonu; "iklim değişikliğiyle mücadeleye aktif destek vermek ve yüksek yaşam kalitesi ve refahı Türkiye'de yaşayan tüm vatandaşlara düşük karbon yoğunluğu ile sunabilen bir ülke olmak" olarak ifade edilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti İklim Değişikliği Eylem Planı, 2012: 14). Türkiye'nin BMİDÇS Sekretaryasına sunmuş olduğu INDC'sinde iklim değişikliği ile mücadele konusunda ulusal koşulları ve özel şartları doğrultusunda üzerine düşen görevleri en iyi şekilde yerine getireceği hususu yer almaktadır (Türkiye INDC, 2015).

Esasen Türkiye'deki mevzuat incelendiğinde 1982 Anayasasının, vatandaşlara sağlıklı bir çevre, düzenli bir kentsel ortamda yaşama, barınma hakkı, katılım, bilgi alma ve yargıya başvurma haklarını tanıyan bir yapısı olduğu; böylece doğrudan ve dolaylı olarak iklim eylemi, insan ve kentli haklarıyla ilişkili söz konusu Anayasa maddelerinin önemli bir yasal temel oluşturduğu görülmektedir. Belediye Kanunu, İmar Kanunu, Kıyı Kanunu, Çevre Kanunu gibi sayılarını arttırabileceğimiz pek çok mevzuatta bu konularla ilişkili hususlar bulmak mümkündür. Ancak bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de iklim eylemi, insan ve kentli hakları kapsamında hak ve sorumlulukların net bir şekilde tanımlandığı mevzuatın geliştirilmesine ve ilişkili olanların etkin bir biçimde uygulanmasına ilerleyen dönemde daha çok ihtiyaç duyulacağı ortadadır. Türkiye İklim Değişikliği 6. Bildirimi'nde de belirtildiği gibi, Türkiye'de sıcak gün sayısı ülke çapında artış göstermektedir. Don görülen gün sayısı Edirne, Balıkesir, Eskişehir, Göller Yöresi, Çorum, Erzurum ve Diyarbakır gibi kentlerde önemli artış eğilimi göstermektedir. Yağışlar açısından yıllık toplam yağış eğilimlerinin Türkiye'nin

kuzeyinde artış; Güneydoğu Anadolu, Akdeniz ve Ege Bölgelerinde ise azalış eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu istatistikler %95 seviyesinde anlamlıdır (İklim Değişikliği 6. Ulusal Bildirimi, 2016: 154). Görüldüğü gibi diğer ülkeler gibi Türkiye de iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarından etkilenmeye hâlihazırda başlamıştır.

TÜİK'in açıkladığı rakamlara göre, Türkiye nüfusunun %14.3'ü yoksulluk sınırının altında yer almaktadır (TÜİK-Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2016). Özellikle enerji açısından fosil yakıtlara dayalı ve dışa bağımlı bir ülke olarak nitelenen Türkiye'de yaşayan vatandaşların giderek yaşam kalitesi bakımından önemli değişikliklere maruz kalacağı ve bu etkinin giderek şiddetleneceği anlaşılmaktadır. İklim değişikliğinin olumsuz etkileri sonucunda ekonomik, çevresel, sosyal değişimlerin ortaya çıkması kaçınılmaz gözükmektedir (İklim Değişikliği 6. Ulusal Bildirimi, 2016: 35). Özellikle kentlerde yoksulluk sınırının altında yer alan vatandaşların ve düşük ve orta gelir gurubunun söz konusu değişikliklerden en çok etkilenecek kesim olacağı ortadadır. Türkiye'nin iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden en fazla etkilenecek olan Akdeniz Bölgesinde yer alıyor olması, buna ilişkin politikaların geliştirilmesinin aciliyetini ortaya koyarken, iklim eylemine toplumun tüm kesimlerinin dâhil olmasını gerektiren bir süreç ortaya çıkartmaktadır.

BM Paris İklim Anlaşmasının Ekler bölümünde de belirtildiği gibi, iklim değişikliği konusu insanlığın ortak sorun alanıdır ve bütün toplumsal kesimleri kapsayacak biçimde insan haklarının gerçekleşmesi sağlanmalıdır (Paris İklim Anlaşması, 2016: 23, 24). Bütün bu kavramları kentlerde kucaklayan husus ise şüphesiz kentli haklarının gerçekleştirilmesidir. Yukarıda da değinildiği gibi küresel düzeyde uygulanan neoliberal politikalar doğrultusunda zaten kentli haklarının gerçekleşmesinin giderek daha fazla zorlaştığı bir kentsel ortam söz konusudur. İnsan hakları temelinde iklim değişikliği problemine çözüm üreten ve özellikle toplumsal hassas grupları ve gelecek kuşakları göz önüne alan bir yaklaşım, 'iklim adaleti (*climate justice*)' kavramını ortaya çıkartmaktadır.

Esasen dünyada iklim değişikliğinin etkileri adaletsiz bir biçimde görülmektedir. İklim değişikliği ve insan hakları arasındaki ilişkinin araştırılmasına ilişkin bir çalışma, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından 2009 yılında gerçekleştirilmiştir. Hazırlanan raporda iklim değişikliğinin etkileri nedeniyle ortaya çıkacak ve insan haklarının sağlanmasını engelleyeceği öngörülen sonuçlar ve devletlerin uluslararası insan hakları hukuku kapsamında sorumlulukları, IPCC'nin bulguları ve BMİDÇS'nin azaltım ve uyum süreçleri bağlamında ele alınmıştır. Raporda da vurgulandığı üzere iklim değişikliğinin ortaya çıkarttığı olumsuz etkiler, ülkeleri eşit olmayan koşullarda etkilemektedir ve oluşturulacak çözümlerin eşitlik temelinde ve 'ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar' pren-

sibine göre geliştirilmesi esas olmalıdır. Söz konusu rapor, iklim değişikliğinin insan haklarına ve bu haklar içinde özellikle kentli hakları kapsamında yer alan yaşama hakkı, yeterli gıdaya, suya, yeterli sağlık imkânlarına erişim hakkı, barınma hakkı ve kendini gerçekleştirme hakkına olan etkilerini ilk defa ortaya koyan rapor olması açısından önemlidir. Rapor, özellikle toplumsal hassas gruplara olan etkilerin ve iklim değişikliği nedeniyle ortaya çıkacak mültecilik sorununun da ele alındığı temel bir dokümandır (Aktaran: Duyck ve Lador, 2016: 9).

Gelişmiş ülkelerin iklim değişikliğinden kaynaklanan olumsuz etkilere uyum gösterme kapasitesi ile sahip olduğu finansman ve teknoloji imkânları, gelişmekte olan yoksul ülkelerle kıyaslanamayacak düzeydedir. Oysa küresel ısınmanın bugünkü düzeye ulaşmasına sebep olan sera gazlarının atmosfere salınması hususunda gelişmiş ülkelerinin tarihsel sorumluluğu söz konusudur. İklim değişikliğinin dünyada olumsuz etkilerini hâlihazırda gösterdiği bölgeler ise daha çok gelişmekte olan ülkelerin bulunduğu yerlerdir (TED, 2017). İklim adaleti, bu doğrultuda insan hakları ile kalkınmayı ilişkilendiren insan odaklı bir yaklaşımdır. Özellikle kırılgan grupların haklarının korunması, iklim değişikliğinin ortaya çıkarttığı tehdit ve fırsatların eşit ve dürüst bir biçimde paylaşılmasını içermektedir. İklim adaleti yaklaşımında, bilimsel bilgi temel oluşturmakta ve dünya kaynaklarının adil kullanımını esas tutulmaktadır. İklim adaleti kavramı kapsamında iklim değişikliğine ilişkin olarak sadece kırılgan gruplar üzerinden oluşan adaletsizliklerle ilgilenilmemekte, bunun yanında küresel ısınmanın 2 santigrat derecenin altında tutulmasına yönelik Paris İklim Anlaşması hedefi de göz önünde bulundurularak, söz konusu adaletsizliklere çözüm bulmak da amaçlanmaktadır. Bu kapsamda iklim değişikliğinin sunduğu fırsatlar çerçevesinde ele alabileceğimiz sürdürülebilir enerji, paylaşılan kaynaklar ve eşitlik gibi öğeler iklim adaleti ile ilgilidir (MRFCJ-Rights for Action, 2017). İklim adaleti kavramı insan hakları, kentli hakları ve iklim eyleminin birbiriyle ilişkisini ortaya çıkartmaktadır. Bu ilişki 3 boyutludur:

1. İklim değişikliği sorunu, insan haklarının bütününe etkiler niteliktedir. Özellikle yoksulluk, marjinalizm ve kırılganlık gibi durumları yaşayan insanlar bu etkilere daha fazla maruz kalmaktadırlar.
2. İnsan haklarının iklim değişikliği politikalarıyla bütünleştirilmesi insan haklarının önemini bir kez daha vurgulayacak ve gerçekleştirilmeleri için gerekli ortamı sağlayacaktır.
3. İklim değişikliği politikalarının insan haklarıyla bütünleştirilmesi, insanlık ve yerküre için elde edilecek kazanımları pekiştirerek; küresel ısınma problemine kaynaklık eden kentsel alanlarda yaşayan kentlilerin haklarının gerçekleştirilmesi için de uygun ortamı sağlayacaktır (MRFCJ-Rights for Action, 2017).

Bu noktada unutulmaması gereken husus, iklim değişikliğinin insanlığın yüz yüze olduğu en önemli sorunlardan biri olduğudur. Bu probleme ilişkin yeterli çaba gösterilmemesi insanlığın geçtiğimiz yüzyıllar boyunca farklı alanlarda elde ettiği kazanımları geriye görülebilecek niteliktedir. İklim adaleti yaklaşımıyla bu süreç ele alınmalı, insan ve kentli haklarına saygı duyulması ve söz konusu hakların bütün toplumsal gruplar için daha iyiye doğru geliştirilmesi esas olmalıdır (MRFCJ-Human Rights and Climate Change, 2017).

BM İklim Değişikliği Sözleşmelerinin Temel Prensiplerinin İnsan ve Kentli Haklarını Sağlamaya Dönük Olarak Uyarlanması

İklim eyleminin başarıya ulaşması yanında, insan ve kentli haklarının gerçekleştirilebilmek doğrultusunda yapılması gerekenlerin tespit edilmesinde ve bunlar için uygun ortamın oluşturulmasında, BMİDÇS'nin, Paris İklim Anlaşmasının ve uluslararası iklim müzakerelerinin birbirleriyle güçlü bir biçimde ilişkili olan temel prensipleri, göz önünde bulundurulmalıdır. Bu prensipler;

- İşbirliği ve bilgi paylaşımı prensibi,
- Eşitlik temelinde katılım ve yönetim prensibi,
- Ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve görelî kapasiteler prensibi,
- Sürdürülebilir kalkınma, şeffaflık ve hesap verebilirlik prensibidir (MRF-CJ-Rights for Action, 2017; Farkas vd., 2017; BMİDÇS, 2004: 6).

İşbirliği ve Bilgi Paylaşımı Prensipleri

İnsan haklarının ve bu temelde kentli haklarının gereklerinin yerine getirilmesinde işbirliği önemli bir husustur. Bu işbirliği, kentlilerin kendi arasında olduğu kadar, yöneticiler ve kentliler arasında da söz konusu olmalıdır (MRFCJ-Rights for Action, 2017). Yöneticiler tarafından kentlerde özellikle iklim değişikliğine uyum ve sera gazı azaltımını içeren politikaların geliştirilmesi sürecinde, kentliler ve ilgili tüm paydaşlarla işbirliği yapılmalıdır. Sürdürülebilir bir kentin temel yaklaşımı, böyle bir modelin uygulanması ve devam ettirilebilmesinde, kararların kolektif bir biçimde verilmesinin sağlanması olmalıdır (designingbuildings, 2017; MRFCJ-Rights for Action, 2017). İşbirlikleri sadece kentliler ve yerel yönetimler arasında değil; kapasite geliştirme ve bilgi paylaşımı açısından uluslararası birlikler ve bilim kuruluşları, yerel araştırma kurumları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları ile de sağlanmalıdır. Söz konusu iklim eylemi ile insan ve kentli haklarının ilişkilendirilmesi olduğunda bu alanda çalışan toplulukların bir araya gelerek bilgi paylaşımında bulunması, bu önemli kavramların kentlerde ne şekilde bir araya getirilebileceğine ilişkin rehberler hazırlanması ve gelişmelerin takip edilerek, karşılaşılan güçlüklerin ortaya konulması önemli yararlar sağlayacaktır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi katılım, bilgiye erişim ve yargıya başvuru hakları önemli insan haklarından ve kentli haklarının gerçekleşmesi için de elzemdir. Bu haklar bağlamında Rio Deklarasyonunun 10. maddesinde ve Aarhus Sözleşmesinde de ifade edildiği üzere, yerel toplulukların bilgiye erişimi ve kentlerini ilgilendiren bütün süreçlere katılımlarının sağlanması, iklim eyleminin amacına ulaşması ve kentli haklarının gerçekleşmesi açısından önemlidir. Zira yerel koşullar en iyi biçimde orada yaşayanlar tarafından bilinirler (MRFCJ-Rights for Action, 2017). BMİDÇS'nin 4. maddesi "Yükümlülükler"i açıklamakta, bu kapsamda Taraf ülkeler arasında bilgi paylaşımı ve işbirliğinin önemi vurgulanmaktadır. BMİDÇS'nin 6. maddesi ise "Öğretim, Eğitim ve Kamu Bilinçlendirmesi" başlığını taşımaktadır ve söz konusu madde kentli hakları için esas olan, bilgiye erişim hakkı ve katılım hakkını destekleyici niteliktedir (BMİDÇS, 2004: 7-12; MRFCJ-Rights for Action, 2017).

Paris İklim Anlaşmasının Giriş bölümünde 10. paragrafta katılım ve bilgiye erişim hakkı vurgulanmış ve Anlaşmanın 12. maddesinde taraf ülkelerden Sekretaryaya sunacakları katkılarda bu hususları geliştirici nitelikte ölçütler belirlemeleri istenmiştir (Duyck ve Lador, 2016: 4, 5). Kent ölçeğinde kentli haklarını sağlamak doğrultusunda bu prensipler uyarlanabilirse, kentlerde sürdürülebilir nitelikte çözümler üretilebilecektir. Bu amaçla Marakeş'te 2016 yılında gerçekleştirilen BMİDÇS 22. Taraflar Konferansı (COP22) sonucunda yayımlanan Marakeş Bildirgesinde; iklim değişikliği konusunda yerel tecrübelerin ve iyi uygulamaların paylaşılmasının önemine değinilmiştir. Bütün bu paylaşımların gerçekleştirilmesi için iklim eylemine dönük bir ağ/platform kurulması öngörülmüştür (UN-HABİTAT-Sustainable Urbanization in the Paris Agreement Report, 2017). Yerel yönetimlerin katılım sağlayabileceği ICLEI, C40 kentleri gibi uluslararası birlikler de söz konusu tecrübe ve bilgi paylaşımını mümkün kılmaktadır.

Geçtiğimiz 20 yıllık süreçte iklim değişikliğine ilişkin bilimsel bilginin giderek arttığı, küresel ısınmanın gerçekliği üzerinde uzlaşa sağlandığı ve uluslararası alanda yukarıda da ifade edilen çalışmalar yürütüldüğü halde, ABD başta olmak üzere pek çok ülkede gerçekleştirilen araştırmalarda, medya tarafından iklim değişikliği bilimine ilişkin tereddüt oluşmasına neden olacak yayınların gerçekleştirildiğinin tespit edildiği belirtilmektedir (Aktaran: Carvalho, 2007). Bu ise iklim değişikliği konusunda bireylerde bilinçlilik düzeyinin ve farkındalığın istenilen seviyeye gelmesini engellemekte ve dolayısıyla bireylerin yaşam biçimlerinde ve tüketim alışkanlıklarında istenen dönüşümün sağlanmasını geciktirmektedir. Oysa daha önce de ifade edildiği gibi, kentli haklarının gerçekleşmesi için ön koşul, sağlıklı bir yaşam çevresinin sağlanmasıdır. Yaşama hakkının, mülkiyet hakkının, barınma hakkının ve bunlar gibi kentli haklarıyla doğrudan ilintili pek çok hakkın gerçekleşebilmesi için iklim değişikliği problemine karşı duyarlı

olunmalı ve gerekli bireysel katkıların sağlanacağı bilinç düzeyi toplumda oluşturulmalıdır. Medyanın buradaki rolü yeniden tanımlanarak, gerçekliği artık tartışılmayacak bir sorunu yalanlamak bir tarafa, bu konuda bilinçlenmeyi sağlayacak ve eyleme geçmeyi teşvik edecek yayınlar yapılmalıdır. Toplumda iklim değişikliğinin sadece bir tehdit olmadığı beraberinde yeşil büyüme, yeşil istihdam da dâhil pek çok fırsatlar sunan önemli bir konu olduğu ifade edilmektedir. Ancak bu yapılırken kent ve ülke düzeyinden küresel düzeye doğru mutlak suretle sürdürülebilir çözümler geliştirilmeli, dünyadaki tüm insanların sera gazı emisyonlarını düşürmek konusunda ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklarının olduğunun altı çizilmelidir (Carvalho, 2007).

Kentte yaşayanların bilimsel ve teknik bilgilerinin güçlendirilmesi ve bunun yanında bilgi paylaşımının gerçekleştirilmesi, ekolojik kent teorisi ve sürdürülebilir kentler üzerine araştırmalar yapılarak yeni gelişmeler elde edilmesi önemlidir. Çünkü insanların yaşam stillerini değiştirebilmeleri öncelikle bunun gerekliliğini anlamalarıyla söz konusu olabilecektir. Bu ise bilgilendirme araçları kapsamında ele alınabilecek olan; konu hakkında hazırlanmış internet siteleri, sosyal medya araçları, kitaplar ve broşürler gibi materyallere halkın kolay erişimi ile mümkündür.

Eşitlik Temelinde Katılım ve Yönetişim Prensipleri

Uluslararası hukukta önemli bir diğer prensip prosedürel haklar/katılım ve yönetişim prensibidir. Paris İklim Anlaşması katılımın ve özellikle de kadınların iklim eylemine ilişkin süreçlere katılımının önemini vurgulamaktadır. Sadece Paris İklim Anlaşması değil, insan haklarına ilişkin uluslararası BM belgelerinde de eşitlik ve katılım hususu ifade edilmektedir (Duyk ve Lador, 2016:4; UNEP, 2015). Buna göre bireyler ve topluluklar karar verme süreçlerine eşitlik temelinde katılım hakkına sahiptir. İdareciler bu haklara saygı göstermeli ve bunun için gerekli ortamı sağlamalıdır. Karar verme süreçlerine kentlilerce katılım sağlanması, neoliberal ekonomik politikaların hâkim olduğu bir ortamda, yerel yöneticileri kentsel alan kullanımlarına ilişkin temel standartları gerçekleştirmeye zorlayıcı nitelikte olacaktır. Bu durum aynı zamanda vatandaşları da kentli haklarını kullanırken daha aktif olmaya teşvik edecektir (MRFCJ-Rights for Action, 2017). BMİDÇS kapsamında 2010 yılında Meksika'nın Kankun kentinde yapılan 16. Taraflar Konferansında (COP16) Sözleşmeye taraf ülkeler Kankun Kararları ile iklim değişikliğiyle ilişkili eylemlerde insan haklarına bütünüyle saygılı olacakları konusunda ve yerel yönetimlerin de müzakerelerde Sözleşmeye taraf ülkelerin hükümetleri kadar söz sahibi olmaları ve katılım sağlamaları konusunda da taahhütte bulunmuşlardır (Kuban vd., 2017; MRFCJ-Rights for Action, 2017; UNEP 2015).

Hükümetler ve yerel yönetimler geliştirdikleri politikalarla sera gazı emisyonlarının azaltımını gerçekleştirmek ve iklim değişikliğine uyum konusunda gerekli tedbirleri almak konusunda üzerine düşeni yapmakla yükümlüdürler. Ancak bunun yanında tüm vatandaşların sürece katılımı da gereklidir. Avrupa Birliği'nin (AB), BMİDÇS kapsamında gerçekleştirilen 23. Taraflar Konferansı'nda (COP23) yapmış olduğu bildirimde de vurguladığı gibi, iklim değişikliği sorununa karşı mücadelede ancak tüm vatandaşların sürece dâhil olmasıyla başarıya ulaşılabilecektir. Sıfır karbon üreten bir topluma geçişte sistemin, eşitsizlikleri ve sosyal ayrışmayı desteklemeyecek şekilde kurgulanması gereklidir. AB tarafından da belirtildiği gibi, tüm vatandaşların sağlıklı ve temiz bir çevrede yaşamaya hakkı vardır ve bu hak evrenseldir (EESC, 2017). Yerelde özellikle kadınların sürece katılımı iklim eylemini olumlu yönde etkileyeceği gibi, kentli haklarının gerçekleşmesine de olumlu yönde katkı sağlayacaktır. Kadınların sadece kent düzeyinde değil, uluslararası iklim değişikliği müzakerelerine ve iklim değişikliğine ilişkin uluslararası bilimsel çalışmalara daha fazla oranda katılımının sağlanması hususu, BMİDÇS 23/CP.18 nolu kararında ve IPCC 46. Oturumu sonuç kararlarında vurgulanmıştır (MRFJ-Rights for Action, 2017; IPCC 46th Session, 2017).

Kentlerde yaşamının bireylere sağladığı hak ve yararlar yanında, sorumluluklar da getirdiği görülmektedir. İyi bir vatandaşın sadece yasalara uyması ve vergilerini ödemesi, iklim değişikliğin probleminin bu denli akut hale geldiği günümüz koşullarında artık yeterli değildir. Bireylerin yaşam biçimlerinde dönüşümün gerçekleşmesi gerekmektedir ve kentlerde yaşayan kişiler için söz konusu dönüşümün gerçekleşmesi daha da önem taşımaktadır. Çünkü daha önce de ifade edildiği gibi kentler sera gazı salımına neden olan faaliyetlerin yoğunlaştığı alanlardır. İklim değişikliğine ilişkin çalışmaların, kentlerdeki piyasa temelli yaklaşımları da belli oranda değiştirmesi kaçınılmazdır. Bu aşamada kentliye düşen görev, mevcut sistemi ve düzenlemeleri sorgulamasıdır. Özellikle uygulanan çevre, ekonomi politikalarını ve sosyal politikaları daha iyiye ulaşmak yönünde değerlendirmesi, tüketim kalıplarını yeniden ele alması ve sorumluluklarını gözden geçirmesi elzemdir (Carvalho, 2007). Kentli bu sayede kente ilişkin kararlara katılım sağlayacak ve 'yeşil yönetim (*green governance*)' mümkün olabilecektir.

Kentsel yeşil yönetim olarak nitelenen kavram, doğal unsurların ve çevrenin ön planda tutulduğu, ekosistem hizmetleri ve biyoçeşitlilikle ilişkilendirilmiş bir kentsel ortamda kentli katılımının sağlandığı bir model olarak tanımlanmaktadır (Aktaran: Algan, 2017). Bir kentte yeşil yönetiminin sağlanması, özellikle mevcut kentlerin sürdürülebilir ve iklim değişikliğinin etkilerine karşı dayanıklı kentlere dönüştürülmesi bakımından oldukça önemlidir. Bunun sağlanabilmesi için;

- Kentli hakları göz önünde bulundurulmalı ve katılım süreci desteklenmelidir.
- Haklar kadar kente ilişkin sorumluluklar da bütün paydaşlarca paylaşılmalıdır.
- Kentlerde yaşayan vatandaşların ve yerel yöneticilerin söz konusu hak ve sorumluluklarını tanımlayan Gündem 21 doğrultusunda kurulan Kent Konseyleri'nin aktif hale getirilmesi sağlanmalıdır.
- Bütünleşik Yerel İklim Değişikliği Eylem Planları hazırlanmalıdır.
- Kentlinin hak ve sorumluluklarına ilişkin farkındalığını geliştirmek doğrultusunda yerel yönetimler tarafından eğitim programları düzenlenerek, üniversitelerle işbirliğine gidilmelidir.
- Kentler karma kullanımlara ve dolayısıyla sosyal etkileşime imkân veren iklim değişikliğine dayanıklı, enerji etkin ve sürdürülebilir nitelikte kentler oluşturulacak biçimde planlanmalı ve tasarlanmalıdır (MRFCJ-Rights for Action, 2017; OECD, 2016: 63; Çalışkan, 2004: 40; Ercoşkun vd., 2017; AYYÖŞ, 2016; Arar, 2016; Lehmann, 2010; demirenerji.com; 2017; Tuğaç, 2017).

Ortak Fakat Farklılaştırılmış Sorumluluklar ve Görelî Kapasiteler Prensipleri

Yukarıdaki hususlar, uluslararası iklim hukuku sisteminden kent ölçeğine aktarılması gereken bir diğer prensibi yani ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve görelî kapasiteler prensibini ortaya çıkartmaktadır. Yerel yöneticilerin ve hükümetlerin sorumlulukları paylaşması kadar, vatandaşlar ve/veya kentliler de haklarının gerçekleşmesi için sorumlulukları paylaşmalıdır. Bu paylaşımında görevlerin tespit edilmesi ise şüphesiz paydaşların kapasiteleri doğrultusunda yapılmalıdır. Daha önce de değinildiği gibi insan haklarının ve kentli haklarını gerçekleştirmek kadar iklim değişikliğine karşı tedbir almak da kolektif bir sorumluluktur. BMİDÇS'nin 3. Maddesinde açıklanan ilkelerden biri olan ihtiyatlılık ilkesinde de belirtildiği gibi; zarar ortaya çıkmamış olsa da ve zarara ilişkin kesin bir kanıt olmasa da risk karşısında gerekli tedbirler alınmalıdır (BMİDÇS, 2004: 6). Paris İklim Anlaşmasında da bu hususun vurgulandığı BMİDÇS'ye taraf ülkeler tarafından ilk defa 2010 yılında Kankun Kararlarında dile getirilen "Kayıp ve Zararlar" konusuna ilişkin olarak 2013 yılında "Varşova Kayıp ve Zararlara İlişkin Uluslararası Mekanizması"nın kurulmasıyla devam eden çalışmaların, Paris İklim Anlaşmasıyla tekrar vurgulandığı görülmektedir. İklim değişikliği nedeniyle ortaya çıkan sorunların ve insan hakları gerçekleşmesini engelleyen şartların ortadan kaldırılmasına yönelik ortak bir sorumluluk söz konusudur (Duyck ve

Lador, 2016: 4). Ancak bu sorumluluğun kapsamı ve ölçüğü, bireyden yerel ve ulusal düzeyde yöneticilere giden silsilede doğal olarak farklılık gösterecektir.

Toplumun en küçük birimi olan ailenin bir arada gönenç içinde yaşaması, hem insan haklarının hem de kentli haklarının gereğidir. Ancak iklim değişikliği nedeniyle bu hakkın gerçekleşmesi için uygun ortamın elde edilmesinde sınıktılar yaşanabilmektedir. İklim değişikliğine ilişkin eylemler kapsamında pek çok ülkede vatandaşlar tarafından yerel yönetimlerinden ve hükümetlerinden iklim değişikliğine ilişkin gerekli tedbirleri almaları talep edilmektedir (Brandlin, 2016). Vatandaşlar tarafından, kentli hakları kapsamında kentlerinin iklim eyleminin bir parçası olmasının talep edilebilmesi yanında, iklim değişikliği konusunda tedbir alınmasının hükümetler ve yerel yönetimler tarafından sağlanmasının kentlilerin karşılanması gereken hakları olduğu hususları yukarıda da değinildiği gibi davalara konu olmaktadır.

İklim değişikliğinin olumsuz etkileri bir bölge ya da kent ile sınırlandırılmaz niteliktedir, yani sınıraşan etkilere sahiptir. Dolayısıyla iklim değişikliği konusunda yönetimlerce harekete geçilmemesi olumsuz etkileri yaygınlaştıracak ve temel insan haklarının çiğnenmesine yol açacaktır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında ve uluslar arası belgelerde kabul edildiği üzere insanlar, sağlıklı ve temiz bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Dolayısıyla her kentlinin sürdürülebilir ekolojik sistemi ve doğal kaynakların verimli kullanımını destekleyici nitelikte politikalar üreten bir kent ve devlet yönetimini talep etmesi kadar, bunları sağlamak üzere üzerine düşen görevleri yapma sorumluluğu ve hakkı da söz konusudur.

BM Anlaşmalarıyla da tanındığı üzere, devletlerin iklim değişikliği ve insan hakları bir arada ele alındığında temel sorumlulukları söz konusudur. Bunlar: (1) insan haklarına saygı göstererek gerekli tedbirleri almak, (2) Bu hakların çiğnenmesini engellemek ve engelleme çabalarından korumak, (3) İnsan hakların gerçekleştirilmesini sağlamak, (4) İnsan haklarını desteklemek.

Devletlerin söz konusu görevlerine ilişkin bir başka sınıflandırma da (1) prosedürel sorumluluklar, (2) esasa ilişkin sorumluluklar ve (3) toplumsal hassas gruplara ilişkin sorumluluklar biçiminde yapılabilmektedir (UNEP, 2015: 15). Yukarıda da değinilen prosedürel haklar kapsamında devletler yaşam çevrelerine ilişkin karar verme süreçlerine paydaş katılımını mümkün kılacak ortamı sağlamakla ve oluşan çevresel zararların süratle ortadan kaldırılarak düzeltilmesiyle yükümlüdür. Bu kapsamda yukarıdaki prensiplerle uyum içinde bilgiye erişim hakkı da temin edilmelidir (UNEP, 2015: 16). Haklara ilişkin ihlallerin olması durumunda yargıya başvurabilme hakkı prosedürel hakların temini için devletlerin görevleri olarak tanımlanırken; devletlerin esasa ilişkin görevleri kapsamında gerekli hallerde vatandaşına tazminat ödemesi veya barınma için yeni bir yer göstermesi gibi haklar yer almaktadır. Bu kapsamda özellikle toplumsal hassas

grupların gözetilmesi de gereklidir (UNEP, 2015: 17, 18). Devletler açısından gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere karşı iklim değişikliği konusunda yerine getirmeleri beklenen destekleme görevleri de söz konusudur. Bu desteğin kapsamı maddi, teknolojik ve kapasite geliştirme konularını kapsamaktadır (BMİDÇS, 2004).

Geliştirmekte olan ülkelerin ‘özel koşulları (*special circumstances*)’ bu kapsamda nasıl göz önünde bulunduruluyorsa, yerel ölçekte de toplumsal hassas grupların özel koşulları göz önüne alınmalıdır. Bu doğrultuda yerel yönetimlerin kentli haklarının temini ve iklim değişikliği konusundaki sorumlulukları ise, iklim değişikliğine dayanıklı ve sürdürülebilir nitelikte bir planlama ve tasarım anlayışı benimsemek başta olmak üzere; enerji verimliliğini, hava, su kalitesini sağlamak, sağlıklı bir kentsel çevre ortamını kentlilere sunmak, düşük karbonlu farklı enerji ve ulaşım türlerini toplumsal hassas gruplar başta olmak üzere bütün kentlilere sunmak, kentlerde yeşil iş olanaklarını sağlayacak ve ekonomiyi hareketlendirecek politikalar geliştirmek, yerel kimliği korumak ve uluslararası kentsel kuruluşlara üye olarak hem kültürler arası kaynaşmayı hem de bilgi ve iyi tecrübelerin paylaşımını sağlamak gibi bir içeriğe sahiptir (Demirci; 2015: 80; UNEP, 2015). İklim değişikliği bağlamında kentlinin üzerine düşen sorumluluklar ise, yaşam biçimini ve tüketim alışkanlıklarını gözden geçirerek, bu konuda idarecilerinden politika geliştirmesini talep etmek ve süreci sorgulamaktır.

Sürdürülebilir Kalkınma, Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik Prensibi

BMİDÇS’nin 3. maddesinde tanımlanan prensiplerden biri de ülkelerin sürdürülebilir kalkınma haklarının desteklenmesi ve ekonomik kalkınmanın bir gereksinim olmasına ilişkindir (BMİDÇS, 2004: 7). Bütün bu çabaların başarıya ulaşabilmesi için uluslararası hukukun önemli bir diğer prensibi olan şeffaflık ve hesap verebilirliğin kentler düzeyinde sağlanması önemlidir. Kentlerde yerel yönetimlerce yukarıda da değinilen şekilde yatırımlar yapılması ve yeni istihdam alanlarının oluşturulması beklenen bir husustur. Ancak kentlilerin karar verme süreçlerine katılımının sağlanması yanında, bütün süreçlerin açık, hesap verilebilir ve şeffaf nitelikte olması iklim adaleti kültürünün gelişimi açısından önemlidir. Özellikle toplumdaki iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarından etkilenmeye en fazla açık, hassas grupların seslerinin duyurulması elzemdir.

Kentlinin yaşadığı kent için uygulanan politikaları sorgulamasının hakkı kadar sorumluluğu da olduğu yukarıda da belirtilmiştir. Kentlinin katılım ve bilgiye erişim hakkı yanında gerekli gördüğü hallerde bilgi edinme ve yargıya başvurma hakkı da güvence altına alınmalıdır. Politika geliştiren ve bunları uygulayan yönetimlerin şeffaflığı, aynı uluslararası pratiklerde olduğu gibi yerel düzeyde de sağlanmalıdır.

Böylece yerel düzeyde iklim adaletine uygun olarak kentlilerin ihtiyaçlarının ve taleplerinin yeterince anlaşıldığı gösterilmiş olacak; BMİDÇS ve BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin prensiplerinin uygulanmasıyla uyum içinde; iklim değişikliğine ve kentli haklarının gerçekleştirilmesine yönelik yatırımlar, harcamalar ve ekonomik gelişme de şeffaf ve hesap verilebilir bir biçimde gerçekleştirilecektir. Bu alanlarda yerel yönetimlerin hata yapma riski de böylece en aza indirilecek ve yeşil yönetişimin temel unsurları da sağlanmış olacaktır (MRFCJ-Rights for Action, 2017).

Yukarıda değinilen tüm bu prensipler uluslararası hukukun çerçevesinde yer alan unsurlar olmakla birlikte, insan hakları temelinde kentli haklarının sağlanması ve bu kapsamda paydaşlarca yerine getirilmesi gereken sorumlulukların iklim eylemiyle ilişkilendirilmesi açısından esas olan, tabandan gelen bir isteklilikle ve her kademedeki yöneticilerin desteğiyle uygulamaya geçirilmesi gereken prensiplerdir.

Sonuç ve Öneriler

Küresel düzeyde iklim eyleminin önemi kadar, insan haklarının ve bu kapsamda kentli haklarının sağlanmasının da önemli olduğu, BM ve pek çok uluslararası kuruluşun yapmış olduğu çalışmalar aracılığıyla anlaşılmış durumdadır.

İklim değişikliği problemi tüm insanlığın ortak sorunudur. Sınır, bölge, ülke tanımayan etkileriyle iklim değişikliği bütün ülkelerin birbirine saygı ve destek temelinde yaklaşmasını gerektiren küresel bir problemdir. Bu doğrultuda BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden biri olan iklim eyleminin, bireyler için kentli haklarının gerçekleştirilmesini sağlayacak sürdürülebilir kentsel ortamın sağlanması, enerjinin verimli kullanılması ve toplumda eşitlik sağlanarak, fakirliğin ortadan kaldırılmasına yönelik hedeflerle birlikte tespit edilmiş olması, bu yaklaşımı destekler niteliktedir. Çünkü BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin özünde temel insan haklarının sağlanması vardır. Gıdaya, suya, sağlık imkânlarına, eğitime ve en az bunlar kadar kişisel ve siyasal haklara erişim amaçlanmaktadır. Bütün hakların eşit koşullarda herkes için elde edilebilir olması ön planda tutulmuştur.

BMİDÇS ve Paris İklim Anlaşması kapsamında iklim eylemi ile insan hakları ve kentli haklarına ilişkin uluslararası süreçler birbirinden ayrı ilerliyor gibi gözükse de esasen birbirleriyle doğrudan ilişkilidirler. Bu hakların sağlanması ve iklim eyleminin gerçekleştirilmesi için odaklanılması gereken kentler, dünya yüzeyinin sadece %2'lik kısmını kapsasa da içinde gerçekleştirilen faaliyetlerle iklim üzerinde oldukça olumsuz etkiler ortaya çıkartmakta ve büyük bir ekolojik ayak izi bırakmaktadırlar (Fundacion Musol, 2017). Kentler bütün dünyada

kullanılan toplam enerjinin 2/3'ünü tüketen odaklardır ve bu nedenle küresel CO₂ emisyonlarının %70'inden fazlasını ortaya çıkartırlar. Kentler yeniliklerin ve yeni teknolojilerin ortaya çıkartıldığı yerler olsa da, hızlı kentleşme nedeniyle zarar gören sınırlı doğal kaynaklar ve yetersiz kalan altyapı hizmetleri halk sağlığı açısından ciddi tehditler ortaya çıkartmaktadırlar. Bu durum teknolojik yeniliklerin sağlamış olduğu avantajların, aşırı enerji tüketimi ve aşırı kentsel yoğunluk nedeniyle görece olarak yitirilmesine neden olmaktadır.

Kentlerin iklim değişikliği sorununun bir parçası olması kadar, çözümün de önemli bir parçası olma potansiyeli vardır. İklim değişikliğinin olumsuz etkilerine daha dayanıklı, daha az kirli, daha az atık üreten, kaynakların daha verimli kullanıldığı, kaliteli kamusal alanlara sahip, daha az enerji tüketen ve çevreye ve doğal kaynaklara saygılı bir kent, aynı zamanda kentlilerine de onurlu bir yaşam ortamı sunan ve böylelikle kentli haklarının gerçekleşmesini mümkün kılan bir kent olacaktır. Kentlerde kentliler ve yerel yönetim arasında daha yakın ve doğrudan ilişkiler söz konusudur. Söz konusu olan kentli haklarının gerçekleştirilmesi ve sürdürülebilir kentlerin oluşturulması olduğunda bu ilişkiden yararlanılması herkes için büyük fırsatlar sunacaktır (Fundacion Musol, 2017).

Kentli haklarının sağlandığı bir kentsel ortam; sağlıklı, dengeli ve güvenli bir çevrede, hazırlanması aşamasında bütün paydaşlara söz hakkı tanınmış olan bir plana göre gelişen, her türlü kentsel hizmete eşit bir biçimde erişimin söz konusu olduğu, içinde yaşayanların kentleriyle özdeşleştikleri, kentli kimlik ve bilincine sahip oldukları bir toplumsal ortamı ifade eder. Böyle bir kentsel ortamın elde edilmesinde iklim eylemi kapsamındaki her tip çalışma büyük katkı sağlayacaktır.

Dünya, hem iklim değişikliği sorununun kentle ilişkisinin, hem de insan hakları ve kentli haklarının gerçekleşmesinde iklim eylemine katkı sunmanın önemini farkına varmış durumdadır. Özellikle kentli haklarının gerçekleştirilmesinde demokrasinin, insanın kendini yeniden üretmesinin, çevrenin korunmasının, kültürel kimliğin devamlılığının sağlanmasının, toplumsal kapsayıcılık ve bütünleşmenin sağlanmasının, kent yoksulluğunu azaltmanın, dengeli bir yaşam çevresinin sağlanmasının gerekli olduğu artık görülmüştür ve bunlar iklim eyleminin de kapsamında yer almaktadır. Bütün bunları kentlilerin kente ilişkin karar alma süreçlerine katılımının sağlanması, kentsel politikalar ve kararlar hakkında bilgi alınması ve bu kararlara ilişkin gerekli hallerde yargıya başvurma haklarının kentlilere açık tutulması geliştirecektir.

Türkiye'nin bu gelişmelerin dışında kalması günümüz koşullarında mümkün değildir. Türkiye'nin önümüzdeki dönemde iklim değişikliği, insan ve kentli hakları konusunda üyesi olduğu BM, Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluş-

larca alınan kararlar kadar; AB gibi üyesi olmak üzere istekli olduğu birliklerin iklim eylemi ve kentli haklarıyla doğrudan ya da dolaylı ilişkili kararlarını ve mevzuatını kendi iç hukukuna aktarmak doğrultusunda daha büyük adımlar atmak durumunda kalacağı göz önüne alınması gereken bir gerçektir. Bunun anlamı kentlerimizin ve insan hakları temelinde kentli haklarının söz konusu belgelerde işaret edilen seviyeye yükseltilmesinin ve iklim eylemine katılım yönünde gerekli çabanın gösterilmesinin gerekli olduğudur.

Kentlerde kentlilerin ortak belleğinin geliştirilmesi, kente bağlılıklarının sağlanması, sorumlu davranışlar gösterilmesi ve kente ilişkin kararlara vatandaşların katılımının sağlanması gibi hususlar, gerek yöneticiler gerekse o kentte yaşayanlar için bir nevi ödev iken, Türkiye’de bu duyarlılığı görmenin çok da mümkün olmadığı görülmektedir. Türkiye’de gerek politika ve gerekse kentli bilinci düzeyinde iklim duyarlı çözümlerin geliştirilmesi yönünde açığın söz konusu olduğu AB Türkiye İlerleme Raporlarında belirtilen bir husustur. Her iki alanda da atılacak adımlar birbirini besleyecek ve Türkiye’nin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Türkiye’nin de üyesi olduğu BM tarafından kabul edilen ve insan hakları açısından temel bir belge olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin tanımladığı temel hakların sağlanması, bütün insanlar için gereklidir ve yerel yönetimlere bu konuda önemli görevler düşmektedir. Yerel düzeyde sosyal taleplerin karşılanması için oluşturulan yerel yönetimler, demokrasinin ve kentli haklarının gerçekleşmesi ve iklim değişikliğine yönelik politikalar geliştirilmesi açısından önem taşımaktadırlar. İnsan hakları, kentli hakları ve iklim eylemi, kapsamaları birbiriyle örtüşen, birbirini destekleyen ve besleyen kavramlardır. BMİDÇS yanında, HABİTAT III Yeni Kent Gündemi, BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Paris İklim Anlaşması gibi en güncel uluslararası belgelerde söz konusu ilişkinin açıkça vurgulandığı ve desteklendiği görülmektedir.

Kent hukuku kapsamında yurttaşların yaşadıkları kenti sahiplenmelerini sağlayacak tedbirler alınmalı; toplumun bilime, planlamaya ve hukuka karşı inancı arttırılarak, kentli hakları uygulanır hale getirilmelidir. İklim eylemine kentsel düzeyde katılım sağlanmalı, kentlilerin yaşam alışkanlıklarını değiştirmelerine önayak olacak politikalar belirlenmelidir. Kentlilerin kentlerinde gerçekleştirilen faaliyetlerin sonuçlarını sorgulamaları, bilgi talep etmeleri, Kent Konseyleri veya başka yollarla söz konusu kararlara katılım sağlamaları ve gördükleri hukuksuzluklar için yargıya başvurmaları için uygun şartlar sağlanmalıdır. Böylelikle iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden etkilenme düzeylerini düşürmede yerel yönetimlere verdikleri katkı yanında, başta yaşama hakkı olmak üzere mülkiyet, barınma, gıda ve suya erişim, ulaşım, eşitlik, yoksulluğun önlenmesi gibi sayı-

larını arttırabileceğimiz pek çok temel hakkın gerçekleşmesine de katkı sağlayacaklardır.

Önemli olan husus, kentlilerin sağlıklı, emniyetli, iklim değişikliğine dayanıklı ve enerjinin etkin kullanıldığı, sürdürülebilir bir kentsel ortamda yaşamaya hakkı olduğunun, gerek ulusal ve yerel yönetimlerce ve gerek kentlilerce net bir biçimde anlaşılmasıdır. Kentte yaşayan bireylerin bu yönde bilinçlendirilmeleri ve süreçlere/yönetime aktif katılım sağlamaları esastır. Kentli haklarını sağlama ve iklim eylemine katılım yönünde atılan adımların hızlandırılması; kentli, yönetici ve diğer paydaşların işbirliği ile geliştirilebilecek bir alanı yansıtmaktadır. Bu alanda sorumluluğun ortak olduğu unutulmamalıdır. Kentli haklarının sağlanması ve iklim değişikliğine ilişkin eylemler yalnız bugünün kuşakları için değil, gelecek kuşaklar için de gerçekleştirilmelidir. Çünkü iklim değişikliği temel bir insan hakları sorunudur ve bugün alacağımız kararlar ortak geleceğimizi şekillendirecektir.

Kaynakça

- Aalborg Şartı, <http://mimarlarodasi.org.tr/UIKDocs/aalborgsarti.pdf> (12.08.2017)
- Albayrak, İ. (2012). Ekosistem Servislerine Dayalı Mekânsal Planlama Yaklaşımı: Ömerli Havzası Örneği,
- Algan, N. (2017). *Kentsel Gelişmede Ekolojik Sürdürülebilirlik*, <http://incup2017.emu.edu.tr/tr> (06.10.2017)
- Arar, A. A. (2017). *Yerel Gündem 21*, <http://www.mfa.gov.tr/yerel-gundem-21.tr.mfa> (06.10.2017)
- Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu, <http://www.mimarlarodasiankara.org/?id=964> (13.08.2017)
- Avrupa Kentsel Şartı-2, http://kisi.deu.edu.tr/yakup.ozkaya/UIKDocs_kentselsart_.pdf (14.11.2017)
- Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı (AYYÖŞ) http://www.tbb.gov.tr/mevzuat/kanunlar/Avrupa_Yerel_Yonetimler_ozerklik_Sarti.pdf (26.04.2016)
- Baysal, U. C. (2011). “Kent Hakkı”. *Türkiye’de Hak Temelli Sivil Toplum Örgütleri*, 2.basımlı, (Ed. Ö. Gökmen), Sivil Toplum Geliştirme Merkezi. Ankara: Odak Ofset Matbaacılık, 363-381.
- BMİDÇS (2004). *Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Türkçe Çeviri*, ÇOB-UNDP.
- Bianet (2002). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, <https://m.bianet.org/biamag/insan-haklari/15169-insan-haklari-evrensel-bildirgesi> (26.04.2017)
- Biyologlar.com (2017). Çevre Bilinci ve Stockholm Konferansı, <http://www.biyologlar.com/cevre-bilinci-ve-stockholm-konferansi> (26.04.2017)

- Blitz, K. B. ve Lynch, M. (2011). *Statelessness and Citizenship: A Comparative Study on the Benefits of Nationality*. USA: Edward Elgar Publishing.
- Brandlin, A. (2016). *Citizens Across The World Are Suing Their Governments Over Climate Change*. <http://www.dw.com/en/citizens-across-the-world-are-suing-their-governments-over-climate-change/a-36413833> (26.06.2017)
- Brown, A., Kristiansen, A. (2009). *Urban Policies and the Right to the City: Rights, Responsibilities and Citizenship.*, <http://unesdoc.unesco.org/images/0017/001780/178090e.pdf> erişim 2017 (26.04.2017)
- C40 CITIES <http://www.c40.org/> (12.05.2017)
- Carvalho, A. (2007). *Communicating Global Responsibility? Discourses on Climate Change and Citizenship*, http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:hFVh-keFq15MJ:www.gci.org.uk/Documents/Anna_Carvalho.pdf+%cd=9&hl=tr&ct=clnk&gl=tr (26.04.2017)
- Çalışkan, O. (2004). “Sürdürülebilir Kent Formu: Derişik Kent”. *Planlama Dergisi*, 3, 33-56.
- ÇŞB-GIZ (2016). *Paris Anlaşması, Gayri Resmi Tercüme*. Ankara.
- ÇŞB Türkiye Cumhuriyeti İklim Değişikliği 2011-2023 Eylem Planı (2012). Özel Matbaası, Ankara.
- ÇŞB (2017). Habitat Konferansları, <http://www.csb.gov.tr/projeler/habitat/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=webmenu&Id=16093> (12.08.2017)
- ÇŞB (2016). *Türkiye İklim Değişikliği 6. Ulusal Bildirimi*, Ankara: AFS Medya.
- Declaration of Humankind Rights (2015). <http://droitshumanite.fr/DU/wp-content/uploads/2017/01/Declaration-of-Humankind-Rights.pdf> (12.08.2017)
- Demirci, M. (2015). “Kentsel İklim Değişikliği Yönetişimi”. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 46, 75-100.
- Demirenerji.com (2012). İklim Değişikliği ve Yerel Yönetimler, <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:uenihf6qWFMJ:www.demirenerji.com/iklim-degisikligi-ve-yerel-yonetimler/+&cd=5&hl=tr&ct=clnk&gl=tr> (2.01.2017)
- Designing Buildings (2014). *The Compact Sustainable City*. http://www.designingbuildings.co.uk/wiki/The_compact_sustainable_city (17.01.2017)
- Duru, B. (2005). Avrupa Birliği Kentsel Politika ve Türkiye Kentleri Üzerine. *Mülkiye*, XXIX(246), 59-76.
- Duru, B. (2012). *Büyükşehir Tasarısı ve Kent Hakkı*. <http://bianet.org/bianet/kent/141531-buyuksehir-tasarisi-ve-kent-hakki> (26.06.2017).
- Duyck, S. ve Lador, Y. (2016). *Human Rights and International Climate Politics: Human Rights into Climate Actions After Paris: Opportunities for the UNFCCC, the Human Ri-*

ghts Institutions and the G-20, <https://ssrn.com/abstract=2904985> (17.01.2017)

EC EUROPA (2015). Indicators for Sustainable Cities Report http://ec.europa.eu/environment/integration/research/newsalert/pdf/indicators_for_sustainable_cities_IR12_en.pdf (26.06.2017)

EEA (2016). Urban Adaptation To Climate Change in Europe 2016, <http://www.eea.europa.eu/publications/urban-adaptation-2016> (26.04.2017)

EESC (2017), Fight Against Climate Change Cannot Be Won Expense Ordinary Citizens <http://www.eesc.europa.eu/en/news-media/press-releases/fight-against-climate-change-cannot-be-won-expense-ordinary-citizens> (26.04.2017)

Ercoşkun, Ö., Öcalır, A. E., Yenigül, B. ve Alkan, L. (2016). “Kentlilik Bilincini Oluşturan Göstergeler ve Kentlilik Bilincini Geliştirme Yolları”. *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 11, 4-23.

Ertan, A. K. (2008a). “Kentli Hakları ve Kente Karşı Suç Bağlamında Kentli Etiği”. *Muğla Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ILKE)*, 20, 1-22.

Ertan, A. K. (2008b). “Kent Hakkı Üzerine Düşünceler”. *Amme İdaresi Dergisi*, 41(4), 125-141.

European Urban Charter II, Manifesto for a New Urbanity http://5cidade.files.wordpress.com/2011/06/urban-charter_en.pdf (16.10.2016)

Farkas, B., Kembabazi, A., Safdi, S.(2013). *Human Rights and Climate Change Obligations*. New Haven: Yale Law School.

Fundacion Musol (2017). Vida Digna: Ciudades Sostenibles

<https://municipalismoysolidaridad.wordpress.com/2017/09/13/vida-digna-ciudades-sostenibles/> (16.10.2017)

G4 (2017). Human Rights,

<https://g4.globalreporting.org/specific-standard-disclosures/social/human-rights/Pages/default.aspx> (16.10.2017)

Green Paper on The Urban Environment, <https://ec.europa.eu/energy/en/publications/green-paper> (16.10.2017)

Güldoğan, E. (2008). “Türkiye’de Çevre Hakkı ve Yerel Yönetimler: Uluslararası Düzlemde Bir Kıyaslama ve Öneriler”. *Yerel Siyaset*, 25, 55-62.

HABİTAT III Yeni Kent Gündemi (2016). *Outcome Document of the UN Conference on Housing and Sustainable Urban Development* <https://www2.habitat3.org/bitcache/99d99fbd0824de50214e99f864459d8081a9be00?vid=591155&disposition=inline&op=view> (22.10.2016)

HABİTAT III *Right To The City And Cities For All Policy Paper*, <http://www.csb.gov.tr/db/habitat/edirdosya/file/POLICY%20PAPER-SON/PU1-right%20to%20the%20city%20and%20cities%20for%20all.pdf> (22.10.2016)

Habitants.org, <http://www.habitants.org/content/download/173246/2227262/file/> (12.05.2017)

Harvey, D. (2003). *Asi Şehirler*. (Çev. A. D. Temiz). İstanbul: Metis Yayıncılık.

Harvey, D. (2013). *Kent Hakkı*, <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ZVpIw52T-egJ:sendika10.org/2013/05/kent-hakki-david-harvey/+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr> (16.10.2016)

Howard, E. (2015). *Dutch Ruling Could Trigger Similar Cases Worldwide With Citizens Taking Their Governments To Courts To Make Them Act On Climate Promises*, <https://www.theguardian.com/environment/2015/jun/24/hague-climate-change-judgment-could-inspire-a-global-civil-movement> (16.10.2017)

ICLEI (2017). <http://www.iclei.org/> (16.10.2016)

IPCC 46th Session (2017). http://www.ipcc.ch/scripts/_session_template.php?page=_46ipcc.htm (16.11.2017)

IPCC (2017). Cities and Climate Change Conference, <https://citiesipcc.org/> (16.10.2017)

IPCC (2013). *AR5 Report, Working Group I: The Physical Science Basis, Summary for Policy Makers*, ISBN: 978-92-9169-138-8.

IPCC (2014). *AR5 Report, Working Group II: Impacts, Adaptation, and Vulnerability, Summary for Policy Makers*. Switzerland: IPCC.

İHHUAM (2017). Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, <http://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/120-ekonomik-sosyal-ve-kulturel-haklara-iliskin-uluslararası-sozlesme/> (16.10.2017)

Karakuzulu, Z. (2010). Sürdürülebilir Kentler ve Kasabalar, Yerel Gündem 21 ve Bursa Örneği. *TÜCAUM VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu 2010- Bildiri Kitabı*, 397-406.

Karasu, A. M. (2008). “Kentli Haklarının Gelişimi ve Hukuki Boyutları”. *TBB Dergisi*, 78, 37-52.

Keleş, R.(1994). “Kent ve Çevre Haklarının Korunması Üzerine Gözlemler”. *Prof. Dr. Yılmaz Günel’a Armağan*, 49(3-4), 275-281.

Keleş, R. (2015). “HABİTAT III ve Türkiye Ulusal Raporu”, *Mimarlık Dergisi*. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=397&RecID=3657> (12.10.2016)

Keleş, R. ve Mengi, A. (2013). *Avrupa Birliği'nin Bölge Politikaları*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Kuban, B. (2014), Yerel Seçimler İçin Sürdürülebilir Kentler Şartı, <http://ekoik.com/yerel-secimler-icin-su%CC%88rdu%CC%88ru%CC%88lebilir-kentler-sarti-ye-ni-bir-sey-soylemek-mu%CC%88mku%CC%88n-mu%CC%88/> (16.10.2017)

Kuban, B., Demir, E. ve Demir, C. (2017). *Sürdürülebilir Kentler ve En İyi Uygulamalar*,

<http://www.3eelectrotech.com.tr/arsiv/yazi/129-surdurulebilir-kentler-ve-en-iyi-uygulamalar>] (Erişim 16.10.2017)

Lefebvre, H. (2013). *Kentsel Devrim*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lehmann, S. (2010).” Green Urbanism: Formulating a Series of Holistic Principles”. *SAPIENS*, 3(2), 1-10.

LCAA, <http://newsroom.unfccc.int/lpaa/lpaa/welcome-to-the-lpaa-website-learn-more-about-the-transformational-initiative/> (15.09.2017)

Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü (MİGM), (1996). *Avrupa Kentsel Şartı*, Ankara.

Marry Robinson Foundation Climate Justice (MRFC) (2017). Human Rights and Climate Change. <https://www.mrfcj.org/our-work/areas-of-work/human-rights-and-climate-change/> (15.09.2017)

Marry Robinson Foundation Climate Justice (MRFC) (2015). Rights for Action Putting People at the Centre of Action on Climate Change, <https://www.mrfcj.org/wp-content/uploads/2015/11/MRFCJ-Rights-for-Action-edition-2.pdf> (15.09.2017)

Mutlu, A. (2002). “Kent Hakları Bakımından Avrupa Peyzaj Sözleşmesi ve Türkiye”. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 11(3), 33-58.

NAZCA, <http://newsroom.unfccc.int/lpaa/nazca/> (12.07.2017)

OECD, (2012), *Compact City Policies: A Comparative Assessment*.

http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/urban-rural-and-regional-development/compact-city-policies_9789264167865-en#.WRMoIdLyjMw (15.06.2017)

Oswald, F. ve Baccini, P. (2003). *Netstadt: Designing the Urban*. Basel: Birkhäuser.

http://obanettr.org/default.asp?baslik=ekosistem_servislerine_dayali_mekansal_planlama_yaklasimi_omerli_havzasi_ornegi&page=2&a=173&b=1&c=173 (17.01.2017)

Ökmen, M. (2013). “Bir İnsan Hakkı Olarak Kentli Haklarının Geliştirilmesi ve Yerel Yönetimler”. *Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 17-45.

Öndül, H. (1998). *Kentli Haklarının Kavramsal Temelleri*, <http://www.ihd.org.tr/kentli-haklarinin-kavramsal-temeller/> (16.10.2016)

Palabıyık, H. (2004). “Avrupa Kentsel Şartı”. *Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Anlaşmaları*, (Ed. Z. Toprak, H. Yavaş, M. Görün). İzmir: Birleşik Yayınları, 197-253.

Pallemaerts, M. (1993). “Stockholm’den Rio’ya Uluslararası Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım mı?” *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (Prof. Dr. Cemal Mihçioğlu’na Armağan)*, 52, 613-632.

Pektaş, E. K. ve Akın, F.(2010). “Avrupa Kentsel Şartları Perspektifinde Bir Kentli Hakkı Olarak Katılım Hakkı ve Türkiye”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), 23-49.

Schweitzer, V. S. (2015). *Are Countries Legally Required to Protect Their Citizens From Climate Change?* <https://ensia.com/features/are-countries-legally-required-to-protect-their-citizens-from-climate-change/> (17.10.2017).

Sustainable Development Goals Fund (SDGF), <http://www.sdgfund.org> (20.01.2017)

Sürdürülebilir Kalkınma Türkiye, <http://www.surdurulebiliralkinma.gov.tr> (20.06.2017)

Şentürk, H. (2008). *Belediyeler İçin Kent Hukuku ve Kentli Hakları Rehberi*,

<http://www.ihd.org.tr/index.php/makaleler-mainmenu-125/937-kentli-haklarinin-kavramsal-temeller.html/> (17.12.2016)

TBMM (2003). *Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun*, <http://www2.tbmm.gov.tr/d22/1/1-0589.pdf> (17.12.2016)

TED (2017). *Why climate change is a human rights issue?* https://www.ted.com/playlists/493/why_climate_change_is_a_human (20.06.2017)

Tekeli, İ. (2011). *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tuğaç, Ç. (2014). "İklim Güvenliği Kapsamında Su Kaynaklarının Yönetimi". *TODAİE Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 23(3), 1-30.

Tuğaç, Ç. (2017). *Türkiye İçin İklim Değişikliğine Dayanıklı Kentsel Planlama Modeli Önerisi: Eko-Kompakt Kent*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Kent ve Çevre Bilimleri) Anabilim Dalı, Ankara.

Türkiye INDC (2015). Türkiye'nin Ulusal Olarak Belirlenmiş Niyet Edilen Katkısı, https://www.csb.gov.tr/db/turkce/edirdosya/The_INDC_of_TURKEY_v_15_19_30-TR.pdf (20.01.2016)

TÜİK (2016). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24579> (20.01.2016)

TÜİK (2015). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21507> (20.01.2016)

UN-HABİTAT (2017). Strategic Plan 2014-2019, <https://unhabitat.org/un-habitats-strategic-plan-2014-2019/> (20.04.2017)

UN-HABİTAT (2017). Sustainable Urbanization in the Paris Agreement Report, <https://unhabitat.org/books/sustainable-urbanization-in-the-paris-agreement/> (20.04.2017)

UN-HABİTAT (2016). World Cities Report 2016. <http://wcr.unhabitat.org/> (11.06.2016)

UN-Human Rights (2017). <http://www.un.org/en/sections/issues-depth/human-rights/> (11.06.2017)

UN-Sustainable Development (2016). Secretary-General's Remarks to the Press at COP22 <http://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2016/11/secretary-generals-re>

marks-to-the-press-at-cop22/ (12.05.2016)

UN (2016). Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. <https://sustainableurbanization.un.org/post2015/transformingourworld/publication> (12.05.2016)

UNEP (2015). *Climate Change and Human Rights*. UNEP-Columbia Law School Sabin Center for Climate Change, Nairobi: UNON Publishing Section.

UNESCO (2017). 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, <http://unesco.org.tr/dokumanlar/duyurular/skh.pdf> (11.06.2017)

UNFCCC-Paris Agreement (2015). http://unfccc.int/paris_agreement/items/9444.php (11.06.2017)

UNFCCC-COP23 (2017). https://cop23.unfccc.int/sites/default/files/resource/CN_PresidencyEventsHumanRights.pdf (11.06.2017)

Worldwatch Enstitüsü (2016). *Dünyanın Durumu 2016 Raporu: Bir Kent Sürdürülebilir Olabilir Mi?* (Çev. D. Kutluay). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yaya Hakları Bildirgesi, <http://www.nilufer.bel.tr/i/pdf/9.pdf> (11.06.2017)

Ziervogel, G., Pelling, M., Cartwright, A., Chu, E., Deshpande, T., Harris, L., Hyams, K., Kaunda, J., Klaus, B., Kavya, M., Pasquini, L., Pharoah, R., Rodina, L., Scott, D., Zweig, P. (2017). "Inserting Rights and Justice Into Urban Resilience: A Focus on Everyday Risk". *Environment and Urbanization*, 29(1), 123-138.